

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lenka Horníková

**Pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností
v odborných publikacích a učebnicích**

Olomouc 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Zouharová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností v odborných publikacích a učebnicích“ zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

V Olomouci dne 12. 4. 2014

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce doc. PhDr. Marii Zouharové, Ph.D., za odborné vedení, za pomoc a za cenné rady při zpracování této práce.

Může se stát, že jazyková kultura národa pokulhává za jeho jazykem. To je případ váš, vy lidé čeští. Máte v rukou stradivárky a hrajete na nich jako šumaři.

Pavel Eisner

Obsah

Úvod	6
1 Pojetí a chápání sledovaných syntaktických termínů	7
2 Analýza sledované problematiky v odborných publikacích	8
2.1 Čechová Marie a kol.: Čeština – řeč a jazyk.....	8
2.1.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	8
2.1.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	10
2.2 Karlík Petr a kol.: Příruční mluvnice češtiny.....	11
2.2.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	12
2.2.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	14
2.3 Hubáček Jaroslav a kol.: Čeština pro učitele	15
2.3.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	16
2.3.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	18
3 Komparace pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností v odborných publikacích ..	20
4 Analýza sledované problematiky ve středoškolských učebnicích	24
4.1 Martinec Ivo a kol.: Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy	24
4.1.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	25
4.1.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	27
4.2 Kostečka Jiří: Český jazyk pro 3. ročník gymnázií	28
4.2.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	28
4.2.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	29
4.3 Čechová Marie a kol.: Český jazyk pro 3. ročník středních škol	31
4.3.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné	31
4.3.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné	32
4.4 Martinková Věra: Učebnice pro 4. ročník středních škol	33
5 Komparace pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností ve středoškolských učebnicích.....	35
Závěr.....	40
Seznam použité literatury	41
Seznam příloh.....	42

Úvod

Výpovědi, které porušují kodifikovaný model konstrukce pravidelné mluvnické stavby věty, označujeme jako nepravidelnosti nebo zvláštnosti ve stavbě výpovědi. Tyto větné formulace se objevují v projevech každého člověka – jak v mluvených, tak v psaných – a to poměrně frekventovaně. Bakalářská práce se snaží sledovat pojetí a chápání těchto syntaktických jevů v jednotlivých odborných publikacích a středoškolských učebnicích, protože této problematice není dosud věnováno jednotné teoretické zázemí, a autoři tak v chápání nepravidelností a zvláštností nejsou jednotní.

Cílem této práce je tedy předložit porovnání pojetí těchto syntaktických jevů ve vybraných odborných publikacích a středoškolských učebnicích. Hlavním důvodem, proč jsem si toto téma vybrala, je možnost prostudovat do hloubky tuto problematiku, která mne při studiu syntaxe zaujala, porozumět jí a nahlédnout na přístupy jednotlivých autorů ke zpracování látky. Dalším cílem práce může být snaha podat čtenáři co nejkomplexnější přehled o těchto syntaktických jevech.

Práce je rozdělena celkem do pěti kapitol, přičemž tyto kapitoly tvoří dvě části. První část práce se zabývá pojetím daného problému v odborných publikacích a druhá pojetím v učebnicích určených pro středoškolské studenty.

První kapitola seznamuje s pojmy, které se v práci objevují a které vyplývají z jednotlivých publikací. Druhá kapitola představuje pojetí nepravidelností a zvláštností ve třech vybraných odborných publikacích. Je rozčleněna do tří podkapitol, každá z nich je reprezentována jednou příručkou. Třetí kapitola shrnuje pojetí syntaktických odchylek v publikacích uvedených ve druhé kapitole. V této kapitole je odkázáno na přehlednou tabulku, která shrnuje nejtypičtější nepravidelnosti a zvláštnosti, které jsou představeny ve výchozích příručkách.

Čtvrtá kapitola otevírá druhý celek, který je věnován přístupu k problematice ve středoškolských učebnicích. Tato kapitola je rozdělena celkem do čtyř podkapitol, každá z nich reprezentuje pojetí v konkrétní učebnici pro střední školy (resp. pro gymnázia). Pátá kapitola se zabývá komparací přístupu nepravidelností a zvláštností uvedených v předchozí kapitole. Je taktéž doplněna odkazem na shrnující tabulku.

Přestože se nepravidelnosti a zvláštnosti ve stavbě výpovědi ocitají jak v syntaxi, tak ve stylistice (ve které plní funkci ozvláštňení textu), stylistické rovině těchto jevů se práce nevěnuje. Pokud to vyžaduje kontext, je poznámkami z oblasti stylistiky práce doplněna.

1 Pojetí a chápání sledovaných syntaktických termínů

V současné době není možné hovořit o terminologické ustálenosti, která by byla charakteristická pro problematiku různých syntaktických (resp. stylistických) výpovědí. Nepravidelnosti a zvláštnosti nejsou jediným zaštiťujícím termínem této problematiky. Ne všichni odborníci pojmenovávají dané jevy stejně. Záleží tedy především na nich, jaké označení těmto syntaktickým jevům dají. V takovém případě tedy není pravidlem, že nepravidelnost chápaná jedním odborníkem je „nepravidelností“ pro odborníka jiného.

V textu se tak objevují pojmy jako odchylky od pravidelné mluvnické stavby věty, nedostatky ve výstavbě výpovědi, výpovědní modifikace, konstrukční zvláštnosti, nepravidelnosti ve větných strukturách, mluvnické chyby, obměny ve výstavbě výpovědi apod., které víceméně vyjadřují tytéž skutečnosti (tedy porušení správné výstavby věty). V rámci předložené problematiky tato označení můžeme považovat za synonymní. Zvláštnosti a nepravidelnosti, pojmy použité v názvu práce, jsou užívané především v Hubáčkově publikaci. Pracuje s nimi také Čechová, a to jak v odborné příručce, tak především ve středoškolské učebnici.

Podkapitoly v práci jsou záměrně pojmenovány neutrálně. Tento přístup je nutný proto, že zastřešující terminologie syntaktických zvláštností a nepravidelností není ustálená. Nabízelo by se rozčlenění, se kterým pracuje Hubáčková příručka, a to na *motivované* a na *nemotivované* odchylky. Avšak aby označení nebyla zavádějící, je užit název *Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné* pro nepravidelnosti takového charakteru, které jsou běžně používané, a nejsou považovány za chybu ve výstavbě výpovědi. Pro druhou skupinu nepravidelností, které jsou tvořeny takovými výpovědními modifikacemi, které jsou chybné pro výstavbu věty, je použit název *Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné*. V úvodu o každé použité příručce je však uveden původní název, kterým autoři své rozčlenění dané problematiky zaštiťují. Jednotnost právě v názvech podkapitol má za cíl zajistit snadnější orientaci v textu.

Stejně tak, jak se odborníci neshodují na stejném pojmenování dané problematiky, tak se terminologická nejednotnost objevuje i u konkrétních typů jednotlivých odchylek. Zatímco například jedna příručka používá pojem samostatný větný člen, *Příruční mluvnice češtiny* ho označuje jako předsouvání. Publikace zaštiťená Hubáčkem o stejném jevu hovoří jako o volně vytčeném větném členu.

2 Analýza sledované problematiky v odborných publikacích

Výchozími publikacemi pro srovnání syntaktických nepravidelností a zvláštností je na úrovni vědeckých příruček pracováno s nejnovějším vydáním publikace *Čeština – řeč a jazyk* od Čechové z roku 2011 vydané ve Státním pedagogickém nakladatelství (SPN). Druhou předloženou odbornou publikací je taktéž nejnovější vydání *Příruční mluvnice češtiny* Karlíka a kolektivu z roku 2012. Nakladatelství Lidové noviny zaštitilo její druhé, opravené vydání. Hubáčková jazyková příručka *Čeština pro učitele* z nakladatelství Vade mecum Bohemiae vydaná roku 2010 je třetí publikací určenou pro srovnání pojetí uvedené problematiky a jejího chápání. Protože publikace od Čechové přehledně vykládá základní jevy, je z ní při komparaci odborných publikací vycházeno.

Na konci roku 2013 vyšla *Akademická gramatika spisovné češtiny* Františka Štíchy a kolektivu. Vzhledem k datu zpracování bakalářské práce však není tato publikace do komparace odborných příruček zahrnuta. V případě další práce rozvíjející pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností by bylo vhodné tuto příručku do komparace začlenit.

Každá učebnice uvádí k nepravidelnostem a zvláštnostem různé množství příkladů (např. více ukázkových vět k jedné zvláštnosti ve větě). V následujícím textu jsou příklady zastoupeny ve většině případů jednou modelovou větou, která bývá pro ilustraci uvedené problematiky dostačující.

2.1 Čechová Marie a kol.: Čeština – řeč a jazyk

Odborná příručka autorky Čechové *Čeština – řeč a jazyk* (2011) se sledovaným tématem zabývá na stranách 296 až 300 v kapitole *Výpověď a věta*, kterou zpracoval Hrbáček. Téma je rozděleno do dvou podkapitol, první podkapitolu tvoří celek nazvaný *Konstrukční zvláštnosti a výpovědní modifikace*. Druhá podkapitola vysvětlující anakolut, zeugma, atrakci a kontaminaci vazeb nese název *Odchytky od pravidelné mluvnické stavby věty*.

2.1.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Mezi konstrukční zvláštnosti, resp. výpovědní modifikace (tedy obměnu původní formy věty¹), Hrbáček řadí samostatné větné členy, osamostatněné členy, nevětné vsuvky, elipsy,

¹ Více k termínu výpovědní modifikace viz v Encyklopedickém slovníku češtiny (2002), s. 269.

vokativy a citoslovce. Každou modifikaci jednotlivě rozpracovává, uvádí k nim množství příkladů.

Jako první je v této publikaci uveden **samostatný větný člen** (SVC), který autor popisuje jako výraz, který stojí mimo vlastní větu, stojí tedy před ní anebo za ní. Samostatné větné členy nejsou normálně zapojeny do větné struktury, ovšem k větě patří více či méně těsně. Srovnej: *Peněz, těch mám dost* a *Peníze, těch mám dost*. Druhou možnost autor popisuje jako uvolněný výraz oproti variantě první, neboť „*těsněji jsou SVC do struktury zapojeny, jestliže mají týž tvar jako příslušné větné členy.*“² Samostatný větný člen je nejčastěji nositelem vlastnosti subjektu, objektu anebo příslovečného určení ve větě, k níž patří. Ve vlastní větě je zastoupen odkazovacím výrazem zájmenného charakteru. Vlastnost podmětu jako SVC je zřejmá z věty: *To je prý geniální člověk, ten Horváth*. Věty *Dědeček, toho neznal* a *V Bratislavě, tam jsme se měli dobře* jsou ukázkami SVC v pozici předmětu a příslovečného určení.³

V dalším případě gramaticky správné nepravidelnosti nebo zvláštnosti jde o **parcelaci** neboli o **osamostatněný větný člen**. Věta je v takovém případě rozčleněna zvukově či graficky. Větný člen stojí na konci věty a je od ní oddělen kadencí (popř. antikadencí) a zpravidla pauzou (v grafickém projevu nejčastěji tečkou). Hrbáček uvádí, že samostatné větné členy nejsou samostatnými výpověďmi, podržují si své větněčlenské vlastnosti. (*Dostala dopis od otce.* → *Dostala dopis. Od otce.*) Parcelace může docílit zdůraznění osamostatněného větného členu (*Cítím se unaven. Zvláště večer.*) anebo může výpověď doplňovat (*Musíš k doktorovi. Do Jičína.*). Daná literatura se zmiňuje v souvislosti s parcelací také o reliéfizaci. „*Jde o zvukové a grafické vyčlenění některých větných členů, a to většinou na místě, které ve větě normálně zaujímají.*“⁴

Vsuvky/parenteze jsou v publikaci od Čechové a kol. popisovány jako části textu, které byly autorem vsunuty do textu jako vedlejší informace a nepatří do jeho základní roviny. Přetínají syntaktickou strukturu výpovědi a nejsou do této struktury zapojeny větnými vztahy. Vsuvky bývají zdůrazněny jak intonačně, tak graficky. Mají charakter vedlejší informace, hodnotící poznámky apod. Např.: *Tímto rozvržením se redaktorům svazku (F. Daneš, M. Grepl a Z. Hlavsa) podařilo dobře pokrýt celou syntaktickou problematiku.*⁵

² ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, 2011, s. 297.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 297-298.

⁵ Tamtéž, s. 298.

Elipsa/výpustka je v publikaci od Čechové vysvětlena jako nevyjádření části věty, kterou lze vyrozumět z kontextu nebo ze situace. Cílem užití výpustky je snaha neopakovat se (tzv. elipsa kontextová: *Jedni čekají za vsí, druzí u lesa.*), popřípadě snaha o stručnost (elipsa situační: *Deci bílého!*). Nejčastěji bývá vypouštěn opakující se podmět, elidován ale může být jakýkoli větný člen. Problematika dále zahrnuje příklady výpustky části větného členu, celého větného členu, členu vyjádřeného vedlejší větou, popřípadě výpustky více než jednoho členu. Hrbáček doplňuje, že za elipsu nepovažujeme tzv. členy všeobecné (všeobecný podmět a předmět), které vyplňují prázdná místa ve struktuře věty (např. *Sestra studuje.*). Konstrukce, které elipsou vznikly, ale jsou již ustálené a běžně užívané, za eliptické také nepovažujeme (*Kam jít?*).⁶

Hrbáček uvádí, že **vokativ** (5. pád) může být hodnocen buď jako samostatná výpověď, nebo může v jiné výpovědi svou výpovědní funkci ztrácet (*Karle, ozvi se!*). Syntakticky se do větné struktury vokativ nezapojuje. V hovorové češtině bývá často nahrazován nominativem (*Josef, pojd' mi s tím pomoci!*).⁷

Jako poslední typ modifikační výpovědi Hrbáček řadí **citoslovce**. Ta tvoří jednak samostatné výpovědi (*Fuj! Pst!*), jednak mohou být těsně spojena s výpověďmi jinými (*Pst, někdo jde.*) Mohou také plnit funkci expresivního prvku, který posiluje význam (*Fuj, to je ošklivé.*), nebo slouží jako kontaktní prostředek (*Hej, pojd' sem!*). Autor doplňuje informaci o onomatopoických citoslovcích (*Kolo udělalo bác*).⁸

2.1.2 Zvláštnosti a nepravdivosti gramaticky chybné

Odchytky od pravidelné mluvnické stavby věty, druhou část zmíněné problematiky, nalezneme v Čechové na stranách 299 a 300. Hrbáček v této publikaci o daných jevech hovoří jako o typických odchylkách. Charakteristika těchto syntaktických nedostatků je doplněna především množstvím příkladů.

Hrbáček uvádí, že při **anakolutu** neboli vyřinutí z větné konstrukce jde o konstrukční vadu, jazykovou neumělost nebo nepozornost mluvčího. (*Víme, že člověk často, když dělá jistou práci poprvé, nejde mu dobře. → Víme, že člověku často nejde práce dobře, když ji dělá poprvé.*)⁹

⁶ Tamtéž, s. 298-299.

⁷ Tamtéž, s. 299.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

Pokud ve výpovědi dojde ke spřežení dvou různých vazeb v jednu, mluvíme o **zeugmatu** (*Poctivý člověk opovrhuje a nenávidí podvodníky. → Poctivý člověk opovrhuje podvodníky a nenávidí je.*).¹⁰

V případě **atrakce** (skladebné spodoby) mluvíme o nenáležitém přizpůsobování tvarů sousedních slov. (*Vstal před sluncem východem. → Vstal před východem slunce.*) Za chybu se nepokládají ustálené a frazeologizované atrakce (*bud' jak bud', dělej co dělej*).¹¹

Kontaminace vazeb je označení pro směšování různých konstrukcí stejného, blízkého, resp. protikladného významu. Hrbáček uvádí, že některými lingvisty již kontaminace nebývá považována za chybu. (*Pomýšlel o rezignaci. → Pomýšlel na rezignaci.; vazba pomýšlet na něco, resp. přemýšlet o něčem*).¹²

Závěrem podkapitoly je zmínka o porušení normálního vyjádření, tzv. **apoziopezi**. Jedná se o nedokončení věty vlivem různých příčin (mluvčí neví, jak větu dokončit, popř. ji už dokončit nemůže). Např.: *Běž, nebo tě...* Apoziopeze však může být také záměrem autora, který chce naznačit více možností pokračování (v takovém případě se nepokládá za chybu). V textu je označována třemi tečkami.¹³

2.2 Karlík Petr a kol.: Příruční mluvnice češtiny

Nejnovější vydání publikace *Příruční mluvnice češtiny (PMČ)* z roku 2012 pojímá problematiku v kapitole *Syntax*, v podkapitole *Výpověď* a v oddíle *Výpovědní modifikace*. Autorem zpracování této problematiky je Grepl. Stylistickou stránkou daných zvláštností se zabývá kapitola *Stylistika* zpracovaná Jelínkem.

Příruční mluvnice češtiny termín výpovědní modifikace zasazuje do kontextu situační zakotvenosti výpovědi. Uvádí, že obvykle říkáme jen to, co je v dané komunikační situaci dostačující k porozumění a k dosažení našich záměrů a cílů. V praxi tedy říkáme jen to, co je vzhledem ke komunikační situaci nezbytné nebo nové, neopakujeme zbytečně již řečené, nemluvíme v celých větách. Recipient interpretuje smysl řečených výpovědí na základě svých jazykových, slohových a komunikačních kompetencí vždy s pomocí komunikační situace tak, že si je intuitivně (do značné míry neuvědoměle) převádí na úplné větné či souvětne formulace.¹⁴

¹⁰ Tamtéž, s. 300.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, 2012, s. 570.

2.2.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Uvedená publikace mezi výpovědní modifikace řadí problematiku elipsy, substituce vět vedlejších, parcelace, předsouvání, osamostatňování, kontrakce souvětých konstrukcí, stažené věty vedlejší, partikulizace vět hlavních a vedlejších a problematiku obohacování větných, popř. souvětých struktur.

Elipsu popisuje Grepl jako vynechávání toho, co je v komunikační situaci dáno a co si z ní může příjemce vydedukovat. Tento typ výpovědní modifikace publikace dále dělí na vynechávání (1) slovesného predikátu (*Marie přinesla růže a Petr fialky*), (2) slovesa *být* ve slovesně-jmenných predikátech (*Můj spolužák Ivan; Znamení!*), (3) komponentů složených tvarů slovesných (*Doufal jsem, že budeme zítra malovat, ale nebudeme.*), (4) infinitivu jakožto součásti složeného přísudku (*On tam nechce jít, a přitom by měl.*), (5) přísudkového adjektiva (*Jsem [nemocný] na nervy*), (6) podmětu (*Petr nemohl přijít. Měl chřipku.*), (7) předmětu (*Co děláš? - Čtu [noviny]*), (8) výrazů v adverbálních pozicích (*Rychle to přepište [na stroji].*) a (9) substantiva ve spojení s adjektivem (*Chodili jsme na půlnoční [mši]*).¹⁵

Elipsou se *PMČ* zabývá dále v kontextu textové výpovědi. Elipsu – výpustku chápe jako útvar srovnatelný s větou. Chybí v ní členy, které by ve výpovědi chybět neměly, tudíž jsou útvarem neúplným. Absence členu znamená spíše posun stylistický, nikoli sémantický, elidovaný člen je v daném kontextu nadbytečný. I přes redukci mnoha členů si elipsa podržuje jádro výpovědi (na rozdíl od apoziopse). Elipsa je charakteristickým prostředkem mluvené řeči, ale také určitých typů textů (adresy, dotazníky, jízdni řády, ankety, výsledky průzkumů atd.). Elipsu rozděluje na exoforickou (situační) a endoforickou (kontextovou/anaforickou). Exoforické elipsy jsou vázány na situační kontext. V případě takové elipsy může dojít k elizi některých syntaktických členů. Např. nápis *Koušou!* nebo sportovní komentáře: *Lička ... Jarolím ... znovu Lička ... a ... a ... a ... gól!* Endoforické elipsy jsou vázány na kontext jazykový. Dochází k vypuštění informačně nadbytečných členů: *A: Co si dáš na jídlo? – B: Chleba.*¹⁶

Stejně jako elipsu Grepl dělí **substituci vedlejších vět** do více typů, přičemž ji vysvětluje jako nahrazování vedlejších vět výrazem nevětným, zpravidla jmenným z výchozí věty vedlejší. Doplňuje, že jednoznačná interpretace takových útvarů je silně vázána na

¹⁵ Tamtéž, s. 570-574.

¹⁶ Tamtéž, s. 696-697.

situaci. První typ je založen na vynechání přísudku podmíněné nebo předmětné vedlejší věty, viz: *Mrzí mě ta chalupa*. Druhý uvedený typ spočívá v substituci vedlejších vět příslovečných: *Po selodoru tě přestane bolet hlava*. Typ třetí je založen na substituci vztahné věty přívlastkové: „*Fibingerová, která získala na mistrovství světa ve vrhu koulí zlatou medaili*“ → *zlatá Fibingerová*.¹⁷

Parcelaci autor vysvětluje na příkladech a upřesňuje, že v písemném projevu jde o záměrné segmentování textu. Mluvený projev spočívá v dodatečném připojování prvků. Mluví tím tak vytváří vlastně eliptické výpovědi. *Ty s ním chceš mluvit? Sama? Beze svědků?; O tom jsem už někde slyšel, o té krádeži*.¹⁸ Publikace dále zpřesňuje, že jde o záměrné vyčleňování členů mimo intonační nebo grafickou větu. Může docházet ke změně slovosledu. Lze ji využít např. k vyloučení možné víceznačnosti: *Mám volno vlastně jen v sobotu a v neděli večer*. → *Mám volno vlastně jen v sobotu. A v neděli večer*. Své využití parcelace nachází především ve stylistické rovině. V mluveném (často nepřipraveném) projevu má blízko k parcelaci kompletace. Oproti parcelaci jde o přičleňování syntaktických členů, slouží spíše na doplnění neúplné informace. Rozlišení parcelace a kompletace je možné zpravidla na základě širšího kontextu.¹⁹

Předsouvání je zde definováno jako stavění výrazů před výpověď s cílem je vytknout, jde tedy o opak parcelace. Autor dělí předsouvání výrazů na východiskové (*Do Prahy? Tam jezdím nerad*.) a na jádrové (*Tak do Prahy, tam bych se chtěla ještě podívat!*). Tyto dva typy se liší kadencí a nositelností intonačního centra předsunutých výrazů. Předsouvání hodnotících výrazů je třetí variantou (*Výborné, to víno!*).²⁰

Osamostatňování jako výpovědní modifikaci *PMČ* dělí na osamostatňování (1) vedlejších vět (*Divím se, že jste si toho nevšimli*. → *Že jste si toho nevšimli!*), (2) infinitivních konstrukcí (*Ted' v létě topit!*) a (3) hlavních vět v postpozici (*Bez tak nepříjde*). Vznikají tak ustálené výpovědní útvary, které začínají podřadící spojkou. Tato spojka ale v takové výpovědi nabývá povahy částice. Každý z elementů tohoto dělení příručka dále rozvádí na několik podtypů.²¹

Kontrakci (stažení) souvětých konstrukcí *PMČ* charakterizuje jako modifikáty,²² které jsou výsledkem vynechávání různých částí věty hlavní, především jejího predikátu.

¹⁷ Tamtéž, s. 574-575.

¹⁸ Tamtéž, s. 575-576.

¹⁹ Tamtéž, s. 697-698.

²⁰ Tamtéž, s. 576-577.

²¹ Tamtéž, s. 577-579.

²² Syntaktické útvary (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 269)

Element zbylý z věty hlavní často nabývá povahy částice: *Pak se říká, že lidé nemají peníze.* → *Pak že lidé nemají peníze.* Kontrakci dělí na útvary se spojkou (1) *že*, kdy východiskem je souvětí s hlavní větou a) oznamovací (*Je štěstí, že jste přišel.* → *Štěstí(,) že jste přišel.*); b) tázací (*O co že ten potok přescočím.*); kontrakci se spojkou (2) *aby* (*Co abychom si dali kávu?*) (3) *kdyby* (*Co kdybys ho probudil!?*) a (4) *když* (*Co když se urazí!*).²³

Při vynechání všech slov kromě spojky z věty vedlejší mluvíme o **stažených větách vedlejších**: *Když (přijdeš dřív), tak na mě počkej; Když tak mi pošli telegram.*²⁴

Při popisu **partikulizace (zčasticování) hlavních a vedlejších vět** autor vyčleňuje několik typů. Ke zčasticování vět hlavních uvádí, že je dáno sémantickým posunem, oslabováním až zánikem jejich významové stránky. Varianty spočívají v přítomnosti imperativu, indikativu, popřípadě kondicionálu ve větě hlavní s obměnami vedlejších spojek *že, aby* a *jestli(že)*. Např.: *To si piš, že mu to řeknu; Nedej Pánbůh, aby přšelo; To mě podrž, jestli tu knihu četl.* V případě zčasticování vedlejších vět jde především o věty s *když*, ty jsou především projevem neochotného souhlasu nebo rezignace: *Když to musí být, tak zavolej.*²⁵

Poslední výpovědní modifikací, kterou *Příruční mluvnice češtiny* uvádí, je **obohacování větných či souvětých struktur**. Děje se tak prostřednictvím prvků částicové povahy. Mluví tímto signalizuje potřebu uvést, jak danou výpověď v konkrétní situaci zamýšlí. Zřejmě je to na příkladu: *Viděl jsem to a Vždyť jsem to viděl!* Další možnosti obohacování: *Pro mě za mě si jdi!*; *Kabát máte prosím vedle; Naše ekonomika je – marná sláva – determinována poválečným vývojem.*²⁶

2.2.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné

Je nutno uvést, že *PMČ* neřeší jednotně modifikace vět s charakterem chyby, jak je tomu u všech dalších publikací a autorů. Syntaktické nedostatky, konkrétně anakolut, zeugma a kontaminace, nejsou v *PMČ* jednotně zpracovány. O uvedených nedostatcích se příručka zmiňuje pouze v rámci širšího kontextu syntaktické výstavby výpovědi. Pro úplnost dodáváme, že atrakcí se ani v syntaktické, ani ve stylistické rovině *PMČ* vůbec nezabývá.

Kontaminace je vysvětlena v podkapitole *Věta* a v oddílu *Větné členy* v rámci problematiky předmětu. Je uvedena možnost vzniku nových předmětových vazeb v češtině. „*Někdy dochází k vzniku nové vazby bez významové motivace, pouze na základě nezáměrného*

²³ KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, 2012. str. 580 – 582.

²⁴ Tamtéž, s. 582.

²⁵ Tamtéž, s. 583-585.

²⁶ Tamtéž, s. 585.

smíšení (kontaminace) vazeb dvou sloves, která mají stejný, podobný nebo protichůdný význam.“ Srovnej sloveso *přihlížet*, jehož náležitou vazbou je *přihlížet k něčemu*. Významově blízké sloveso *dívat se na něco* dává vzniknout nové (zatím nenáležité) vazbě *přihlížet na něco*. Právě kontaminací vzniká nová vazba, která je považována za skladebnou chybu. (*Firma uvažuje se zavedením pohyblivé pracovní doby*; správně buď *počítá se zavedením*, nebo *uvažuje o zavedení*.) Postupným vývojem se však taková vazba někdy jako chyba přestává pocitovat.²⁷

V témže podkapitole Grepl vysvětluje také **zeugma**, tedy zanedbání dvojí vazby. Říká, že jde o mechanické spojení jednoho pádu se dvěma různovazebnými slovesy. Nová vazba může vzniknout přímo v textu opět nezáměrně. (*Je třeba řídit se a učit se z příkladu našich předků*. → *Je třeba řídit se příklady našich předků a učit se z nich*. Nová vazba *řídit se z něčeho* je skladebnou chybou.)²⁸

Anakolutem se *PMČ* zabývá výhradně v kapitole *Stylistika*. Publikace uvádí, že v takovém případě dochází ke krajnímu porušení koherence²⁹ výpovědi již mimo spisovnou normu. Taková situace je typická především pro mluvčí s nepřipravenými promluvy. Příklad: *Aby se mohlo stavět, musí se sehnat, ať už od kamarádů, nebo v bance – a bez toho to nejde – s dostatečně velkou sumou*. K příkladu autor dodává, že mluvčí po vsuvkách zapomněl na původně zamýšlené syntaktické schéma *musí se sehnat dostatečně velká suma* a pokračoval podle schématu specifického pro jinou slovesnou vazbu. Mluvčímu pravděpodobně vytanula na mysli věta *musí se počítat s dostatečně velkou sumou*.³⁰

2.3 Hubáček Jaroslav a kol.: Čeština pro učitele

Hubáčkem zaštitěná příručka *Čeština pro učitele* je určena pedagogům a studentům českého jazyka. Obsah publikace se opírá o třísvazkovou *Mluvnici češtiny* (1986 a 1987) a o *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1994). Problematiku syntaktických nepravidelností a zvláštností zpracovala v kapitole *Skladba* a v podkapitole *Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větých strukturách* Svobodová. Autorka tyto jevy dělí do dvou skupin, a to na **motivované** (náležité, úmyslné) a na **nemotivované** (nenáležité) odchylky.

²⁷ Tamtéž, s. 433-434.

²⁸ Tamtéž, s. 434.

²⁹ Spojitost (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 217)

³⁰ Tamtéž, s. 752.

2.3.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Svobodová v této publikaci říká, že motivované odchylky od pravidelné výstavby výpovědi narušují tradiční větnou strukturu. Řadí mezi ně elipsu, polovětné útvary, volně vytčené větné členy a parentezi.

Elipsu vysvětluje jako vynechání výrazu, který do běžné větné struktury patří. Takový výraz není uveden, neboť je zřejmý z kontextu, popř. ze zkušeností mluvčího a adresáta. Často je elidováno (neplnovýznamové) sponové sloveso verba finita³¹, které se může do vět zase případně doplnit. K elipse může dojít tam, kde lze sponu v přítomném čase postrádat, nebo má-li přítomný čas nadčasovou platnost (*Sliby chyby*). V psaném projevu se elipsa může zvýraznit pomlčkou (*Zlatý šperk – nejkrásnější ozdoba ženy*). Elipsa plnovýznamových sloves je typická především v mluvené komunikaci, kdy oba komunikátoři znají kontext: *Zítřka už tam musíme (zajet)*. Stejně jako Hrbáček, Svobodová elipsu rozděluje na kontextovou a situační.³²

„Podstata typické kontextové elipsy tkví v tom, že z textu jsou vypuštěny složky, které jsou známy z ostatního realizovaného kontextu projevu (obvykle vyřčeného, případně zaznamenaného, psaného). Tzn. např. na otázku Kdy se vrátila Iva ze školy? Je zcela přiměřené odpovědět pouze Ve dvě hodiny; sdělení obsahuje jen požadovanou podstatnou informaci, tzv. jádro výpovědi, ostatní složky jsou elidovány.“³³

Situační elipsu Svobodová spojuje s aktuálním projevem, který je ovlivněn situací (vlivem citového zaujetí apod.). Mluvčí slovně reaguje bez ohledu na slovní kontext, použije například jen stěžejní jádro možného větného sdělení. (*Honem!*)³⁴

Polovětné útvary (konstrukce) jsou v Hubáčkově publikaci popsány podrobně, ačkoli autorka textu uvádí, že by tyto konstrukce vzhledem k totožnosti s rozvitými větnými členy (zejména s přívlastky a doplňky) vyčleňovány být nemusely.

Tyto konstrukce charakterizuje absence verba finita a uvolněnost konstrukce. Verbum finitum je nahrazeno neurčitým slovesným tvarem dějového charakteru. Větná konstrukce je tvořena volně připojeným výrazem, který je k textu připojen (*Jádrem komety je pevný útvar*;

³¹ Tvar slovesný určitý

³² Tamtéž, s. 273.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

vzniklý z *prachu a plynů*.). Autor se snaží vzhledem k obsáhlosti tyto konstrukce roztřídit na a) přechodníkové konstrukce (*Chlapec sklopil hlavu, červenaje se hanbou*.); b) obraty se slovesnými (dějovými) adjektivy (*Dychtivě četli čerstvé noviny, vonící ještě tiskařskou černí*.); c) infinitivní konstrukce (*Studovat češtinu na vysoké škole není snadné*.).³⁵

K větnému celku mohou být volně připojeny osamostatněním nebo vytknutím mimo větnou strukturu **volně vytčené větné členy** (slova, která mají být zdůrazněna nebo upřesněna). Ve větné struktuře na ně odkážeme významově prázdným odkazovacím slovem: *Divadlo a film, to jsou dvě jeho lásky*. Tyto členy se vždy v písemném projevu oddělují čárkou. Autorka se přiklání k charakteristice *Pravidel českého pravopisu* v současné platnosti a definuje je jako „osamostatněnou část výpovědi, která je ve větě zastoupena zájmenným výrazem“. Dále je uvedeno, že člen, který má být zdůrazněn, bývá v antepozici. V písemné podobě může být oddělen pomlčkou: *Jak žije dnešní mladá rodina – to je námět na delší povídání*. V postpozici stojí takový volně vytčený člen, který většinou jen dodatečně zpřesňuje či doplňuje původní informaci: *Tam jsem ještě nikdy nebyl, v (té) Americe*. Jako ozvláštňující stylistický prostředek se může chovat dodatečně zpřesněné réma (jádro výpovědi) právě prostřednictvím volně vytčeného členu: *Do místnosti vešla dívka. Snědá. Štíhlá. S dlouhými vlasy. Rozhlížela se kolem. Opatrně. Váhavě*. V tomto případě je réma izolováno až do té míry, že stojí jako svébytná eliptická výpověď.³⁶

Jako poslední náležitou odchylku *Čeština pro učitele* uvádí **parentezi** (vsuvku). Hovoří o přerušení toku řeči jiným sdělením, přičemž vsuvka vybočuje z hlavní linie promluvy. Jedná se o odbočky, poznámky atd., které významově k promluvě nepatří. Vsuvka se svým okolím syntakticky (mluvnický) vůbec nespojuje. (Příklad: *Vsuvka, jak jsme si právě vysvětlili, se nepočítá za další větu souvětí*.) Formálně ji lze zaměnit za další hlavní nebo vedlejší větu, avšak se sousedními větami není v žádném vztahu. Užití vsuvek v řeči je závislé na mluvčím, který je používá pro doplnění svého postřehu, názoru, komentuje text, snaží se upoutat pozornost adresáta atd. V psaném projevu jsou vsuvky oddělovány z obou stran čárkami, případně pomlčkami nebo závorkami. (*Mácha měl, to bych chtěla zdůraznit, smysl pro jazyk a jeho hudebnost; Jak známo, novinář věčně pospíchá*.) Svobodová v publikaci *Čeština pro učitele* dále doplňuje, že některé původní větné vsuvky se staly větnými částicemi (*myslím, tuším, prosím*) bez nutnosti je oddělovat čárkami. Pokud by ale byly dále rozvinuty, vrátil by se jim větný charakter a staly by se opět vsuvkami se všemi interpunkčními náležitostmi. (*Dnes myslím bude pěkný den. → Dnes bude – a myslím si to nejen já – pěkný den*.) Téma je

³⁵ Tamtéž, s. 273-277.

³⁶ Tamtéž, s. 277-279.

doplněno připomínkou o **oslovení ve vokativu**, které je závazně oddělováno čárkami od ostatního textu: *Letní ty noci zářivá, jak tebou srdce okřívá.*³⁷

2.3.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné

Nemotivované (neúmyslné) odchylky jsou považovány za chyby, některé z nich bývají v praxi frekventovaně užívané. Narušují větnou strukturu nerespektováním obsazení pravovalenčních pozic verba finita příslušnými doplněními v pevných pádech tím, že je směšují, zaměňují nebo opomíjejí. Nejčastěji jsou způsobeny snahou text zhutnit nebo neznalostí slovesných vazeb. Mohou být ovlivněny také aktuální situací mluvčího, za které mluvený (písemný) projev probíhá.

Stejně jako Hrbáček v příručce od Čechové a kol. Svobodová řadí mezi gramaticky chybné nepravidelnosti a zvláštnosti kontaminaci, zeugma, anakolut a atrakci. Nejfrekventovanější z nich mají své odborné názvy:³⁸

„Kontaminace vzniká zkřížením vazeb náležejících různým slovesům nebo dějovým jménům.“ Ke kontaminaci dochází především u slov, která si jsou blízká formálně nebo významem (*Upozorňujeme vás o změně telefonního čísla naší provozovny. → Upozorňujeme vás na změnu...*), výjimečně zvukově (*osopit se na a osočit*). Mohou se křížit také složky dvou frazémů: *Tyto negativní jevy náš podnik nepoložily na kolena (buď nepoložily na lopatky, anebo nesrazily na kolena).*³⁹

Zeugma je zde vysvětleno obdobně jako v jiných publikacích. Jde o *„zanedbání odlišné vazby dvou různovazebných sloves, resp. jiných dějových slov.“* K oběma slovům je připojen jeden společný člen, přičemž každá vazba by měla být obsazena samostatným výrazem. *Odborové organizace musely upomínat a naléhat na vládu. → Odborové organizace musely vládu upomínat a naléhat na ni; Překvapují mě a nesouhlasím s tvými názory. → Překvapují mě tvé názory a nesouhlasím s nimi.*⁴⁰

Anakolut je popisován jako vybočení z náležité konstrukce výpovědi. Tento nedostatek je vytvořen neschopností mluvčího propojit složky delšího, komplikovanějšího, případně málo přehledného úseku textu. K začátku textu, který je dále obsáhle rozvíjen a zpřesňován, je nenáležitě připojen zbytek výpovědi. Často se anakolut vyskytuje především v nepřipravených mluvených projevech, ve kterých mluvčí ztratí přehled o tom, čím začal.

³⁷ Tamtéž, s. 279-280.

³⁸ HUBÁČEK, Jaroslav et al. *Čeština pro učitele*. Odry, 2010, str. 272.

³⁹ Tamtéž, s. 281.

⁴⁰ Tamtéž, s. 282.

Např.: *Chladným a deštivým počasím, které zavládlo, jak jsme vás v naší relaci už informovali, v celé Evropě, nás nepříjemně zaskočilo.* → *Chladným a deštivým počasím, které zavládlo, jak jsme vás v naší relaci už informovali, v celé Evropě, jsme byli nepříjemně zaskočeni.*⁴¹

Hubáčková příručka **atrakci** vysvětluje jako mechanické přizpůsobení členu *dominovaného*⁴² jeho členu *dominujícímu*⁴³ v pádě podle pádu *dominujícího* výrazu: *Nehoda se stala vzhledem k malé šířce vozovce (→ vozovky); Citovala jsem z dopisu mně adresovanému (→ adresovaného; = adresovaného mně).*⁴⁴

Danou problematiku v této příručce uzavírá připomínka tzv. **rozdělování složek bohatěji rozvitého postponovaného shodného přívlastku** tak, že část je v antepozici, část v postpozici: *V nejhůře postižené oblasti zemětřesením došlo k obětem na životech.* → *V oblasti nejhůře postižené zemětřesením došlo k obětem na životech.* Svobodová závěrem uvádí, že tyto rozdělené přívlastky jsou dnes tak časté, že jsou víceméně tolerovány a není vyloučeno, že se stanou náležitou variantou.⁴⁵

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Závislého (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 114).

⁴³ Řídícího, tamtéž.

⁴⁴ HUBÁČEK, Jaroslav et al. *Čeština pro učitele*. Odry, 2010, str. 282-283.

⁴⁵ Tamtéž, s. 283.

3 Komparace pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností v odborných publikacích

Široký výčet nepravidelností a zvláštností, který je výše uveden, je nezbytný pro srovnání jednotlivých přístupů k problematice. Cílem je zmapovat různé přístupy jednotlivých publikací ke zpracování dané otázky, příp. poznat, které syntaktické jevy jako nepravidelnosti a zvláštnosti autoři publikací popisují. Součástí kapitoly je také krátké zhodnocení jednotlivých publikací. Výchozí příručkou se pro komparaci stala *Čeština – řeč a jazyk* od Čechové a kolektivu.

Publikace od Čechové a kol. (2011) se vzhledem k zahrnutí obou skupin odchylek stala základní literaturou k porovnání ostatních odborných příruček. (Hubáčková *Čeština pro učitele* zahrnuje také obě skupiny nepravidelností, avšak vzhledem k tomu, že se domníváme, že někteří odborníci jeho dílo nepovažují za zcela odborné, je upřednostněno dílo Čechové.) Hrbáček v příručce *Čeština – řeč a jazyk* zaštitěné Čechovou dělí výpovědní modifikace do dvou skupin, první z nich jsou záměrné modifikace pod názvem *Konstrukční zvláštnosti a výpovědní modifikace*. Druhou skupinu tvoří (nezáměrné) *Odchytky od pravidelné mluvnické stavby věty*. Širší úvod k uvedeným odchylkám sama příručka nenabízí.

Obsah řešeného tématu v *Příruční mluvnici češtiny* (2012) je totožný, vzhledem k autorství textu, s další odbornou publikací *Skladba češtiny* (1998) autorů Grepla a Karlíka. Ti jsou rovněž spoluautory první řečené příručky. *Příruční mluvnice češtiny* problematiku shrnuje v oddíle *Výpovědní modifikace* nejpodrobněji a nejodborněji, nalezneme zde některé podoby výpovědí, které v jiných příručkách zahrnuté nejsou. Naopak v této publikaci nenajdeme jiné varianty nepravidelností, které definují ostatní autoři. Publikace se zabývá pouze gramaticky správnými zvláštnostmi a nepravidelnostmi, zvláštnosti a nepravidelnosti s povahou syntaktických chyb nevyčleňuje jako samostatný celek. Vzhledem k povaze publikace, kterou lze považovat za stěžejní literaturu shrnující velké množství různorodých a hodnotných informací,⁴⁶ domníváme se, že lze absenci jednotného zpracování gramaticky chybných zvláštností a nepravidelností považovat na nedostatek.

Hubáčkem zaštitěná publikace *Čeština pro učitele* (2010) problematiku daných syntaktických jevů označila jako *Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větných strukturách*. Zavádí pojmy *motivované* a *nemotivované* odchytky. Toto rozdělení se dle našeho názoru jeví jako

⁴⁶ ŠTÍCHA, František. *Naše řeč* [online]. 1996. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7342>.

velmi přínosné. Oběma skupinám jeví totiž přináší zastřešující terminologii a případnému studentovi nabízí logické uspořádání záměrných a nezáměrných odchylek. Do jisté míry už tyto termíny vyjadřují úmyslnost použít danou nepravdivost, popř. neúmyslnost, nezáměrnost zformulovat takovou větu (mluvčí se tedy dopouští chyby ve výstavbě výpovědi).

Samostatný větný člen je v každé publikaci pojmenován jinak. Hubáčková příručka jej jmenuje jako **volně vytčený větný člen**, *PMČ* jako **předsouvání**, které staví do opozice s parcelací. Ve všech případech jde o totéž. Všechny publikace se shodují na přítomnosti odkazovacího slova zájmené povahy ve větné struktuře. Shodují se také na cíli: jde o vytknutí slova se záměrem zdůraznit ho. Čechová i Hubáček zdůrazňují, že *SVČ* může stát v postpozici i v antepozici. Příruční mluvnice češtiny hovoří pouze o postavení *SVČ* před větným členem.

Předsouvání *PMČ* popisuje jako opak **parcelace**, což na praktickém příkladu v rámci volně vytčeného větného členu demonstruje také Hubáček. Jeho příručka hovoří o dodatečném zpřesnění jádra výpovědi. Publikace od Čechové a kol. problematiku parcelace označuje jako **osamostatněné větné členy**. Rozšiřuje ji poznatkem o reliéfizaci. V této podkapitole Hrbáček užívá při vysvětlování osamostatněných větných členů termínu *samostatné větné členy*. Domníváme se však, že může být tato nepřesnost matoucí. Čechová dále osamostatněné větné členy nehodnotí jako svébytné výpovědi, povahu samostatné výpovědi naopak zastává Karlík i Hubáček.

Hubáček i Čechová hovoří o **vsuvkách**, oba uvádí také ekvivalent **parenteze**. Shodují se na nulovém syntaktickém zapojení vsuvky větnými členy do výpovědi. Oba dále zdůrazňují, že je vsuvka od ostatního textu oddělena graficky. Příruční mluvnice češtiny nazývá vsuvku jako **obohacování větných struktur**. To chápe jako potřebu mluvčího danou situaci okomentovat, což s významem vsuvky koresponduje.

Dle našeho názoru není také bez povšimnutí, že je zažitým zvykem používat pro tento typ výpovědní zvláštnosti český výraz vsuvka, zatímco pro nevyjádření části věty je typické používat označení elipsa (pocházející z řečtiny), nikoli český výraz výpustka.

Všichni autoři se shodují v zařazení **elipsy** mezi záměrné zvláštnosti, žádná publikace tuto velmi typickou odchylku neopomíjí. Všechny tři publikace uvádí také český ekvivalent – **výpustku**. Stejně chápou rozdělení elipsy na kontextovou a na situační, tyto pojmy *PMČ* rozšiřuje ještě o cizojazyčné výrazy. Dále *PMČ* oproti ostatním publikacím elipsu ještě

rozděluje podle vynechaného větného členu. Zatímco příručka Čechové uvádí, že bývá nejčastěji vypouštěn opakující se podmět, Hubáčková publikace říká, že nejčastěji bývá elidováno sponové sloveso. Definice elipsy se však zásadně nerozchází, všechny publikace se shodují na vynechání té informace, kterou může příjemce vyvodit z kontextu.

Vokativ je specificky vymezen pouze v Čechové, *PMČ* vokativ nechápe jako výpovědní modifikaci, hovoří o něm v prostoru morfologie jako o specifickém pádu. Vokativ slouží k oslovení adresáta, k čemuž se okrajově vyjadřuje také Hubáček. Ten hovoří o **oslovení** ve vokativu, které má svou povahou blízko ke vsuvce. Právě v kontextu vsuvky Hubáčková publikace o oslovení pojednává.

Bez opory v dalších publikacích stojí užití **citoslovce**, které definuje jako výpovědní modifikaci Čechová. Ve stejné pozici jsou také **polovětné útvary** definované v Hubáčkově příručce. Samotná autorka kapitoly v Hubáčkově publikaci je ale nechápe jako výhradní zvláštnosti, neboť se překrývají s problematikou bohatěji rozvitých větných členů. Mezi výpovědní modifikace, které jsou popsány jedině v *PMČ*, patří **substituce vedlejších vět, osamostatňování hlavních a vedlejších vět a infinitivních konstrukcí, stažení souvětných konstrukcí, stažené věty vedlejší a partikulizace hlavních a vedlejších vět**. Dle našeho názoru jde v případě *PMČ* o velmi drobné nuance v modifikaci vět, kterou si ani běžný uživatel jazyka nemusí uvědomovat. Vnímání takových odchylek ve výstavbě výpovědi je ponecháno jemnému jazykovému citu mluvčího, v uživatelské rovině tyto jevy málokdo jako nepravidelnost nebo zvláštnost vnímá.

Mezi odchylky od pravidelné mluvnické stavby věty, které tvoří chybné výpovědní konstrukce, Čechová i Hubáček shodně zařazují **anakolut, atrakci, kontaminaci a zeugma**. Publikace od Čechové navíc zařazuje **apoziopezi**, Hubáček jako jediný hovoří o **rozdělování složek bohatěji rozvitého postponovaného shodného přívlastku**. Obě publikace tyto jevy hodnotí jako syntaktické nedostatky ve výstavbě výpovědi. *Čeština pro učitele* zpřesňuje nedostatky na takové odchylky, které mají charakter chyby. *Příruční mluvnice češtiny* apoziopezi stručně shrnuje jako syntaktické přerušení způsobené vlivem emocí, absencí výpovědní perspektivy apod.⁴⁷ Dle našeho názoru je velkým nedostatkem této příručky nepopsání atrakce v jakémkoli jazykovém kontextu. Anakolut, kontaminace a zeugma v *PMČ* definovány jsou, nikoli však jednotně. Nejsou ani chápány jako výpovědní modifikace, domníváme se tudíž, že tuto publikaci nelze brát jako výchozí při studiu syntaktických zvláštností a nepravidelností gramaticky chybných.

⁴⁷ KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. str. 697.

Z tohoto úkolu vyplynuly rozdíly v chápání či členění daných témat, které dokazují terminologickou a pojmoslovnou neustálenost v problematice. Tento nedořešený jev způsobuje složitější orientaci v problému, resp. vyžaduje důkladnější znalost problematiky. Pojetí nepravidelností a zvláštností není jednotné, což může komplikovat výklad ve školské syntaxi. Tato nejednotnost se může projevit například při objasňování apoziopce.

Pro přehlednost vybraných problémů je sestavena tabulka (Příloha č. 1), ve které je zanesena podstata definic jednotlivých syntaktických nepravidelností a zvláštností podle předložených publikací. Tabulka vychází z chápání nepravidelností a zvláštností Čechovou a kol. Nejsou v ní tak zaneseny všechny syntaktické jevy, které se objevují v dalších příručkách. Z publikace od Čechové a kol. je také použit uvedený příklad. V prvním sloupci tabulky je v některých případech uvedeno u jednoho typu odchylky více názvů. V takovém případě se jedná o ekvivalentní výrazy, které se v publikacích objevují.

4 Analýza sledované problematiky ve středoškolských učebnicích

Srovnání pojetí nepravidelností a zvláštností v učebnicích určených pro středoškolské studenty předpokládá jinou náročnost, než která se objevuje v odborných publikacích. Způsob zpracování se oproti nim liší především v množství předložených informací. Stejně jako u akademických příruček, tak také ve středoškolských učebnicích není terminologie jednotná a u každého autora, resp. v každé učebnici, mohou být prezentovány různé varianty nepravidelností a zvláštností.

Pro komparaci pojetí odchylek od větné stavby ve středoškolských učebnicích jsou zvoleny publikace z nakladatelství SPN (pro studenty gymnázia od Kostečky a pro studenty střední odborné školy od Čechové), Tripolia a Fraus. V SPN vyšla řada učebnic pro gymnázia. Kostečka tuto syntakticko-stylistickou problematiku vysvětluje ve třetím díle s názvem *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií*. Pro studenty odborných škol nalezneme odchylky ve větné konstrukci v učebnici *Český jazyk pro 3. ročník středních škol* od Čechové. Martinková je autorkou řady učebnic pro střední školy v nakladatelství Tripolia. Studium této problematiky nabízí studentům v *Učebnici pro 4. ročník středních škol*. V současnosti jedno z předních učebnicových nakladatelství Fraus vydalo titul *Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy*, který pokrývá veškerou středoškolskou učební látku. Kolektiv autorů této učebnice tvoří Martinec, Tušková a Zimová.

4.1 Martinec Ivo a kol.: Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy

Učebnice z nakladatelství Fraus je vydána roku 2009, autoři ji koncipovali jako jednoduchou mluvnici pro všechny čtyři ročníky. Sledovanou problematiku této práce autoři rozebírají na stranách 171 až 178 v oddíle *Skladba (syntax)*. Zvláštnosti a nepravidelnosti zpracovávají v kapitole nazvané *Textové obměny ve stavbě výpovědi*. Ty syntaktické jevy, které jsou gramaticky chybné, definují v kapitole *Nedostatky ve stavbě výpovědi*. Mezi gramaticky správné zvláštnosti a nepravidelnosti Martinec, Tušková a Zimová řadí elipsu, oslovení, vsuvku, samostatný větný člen, apoziopcezi a rozčleňování. K chybným větným konstrukcím řadí anakolut, zeugma, kontaminaci a atrakci. Teoretické poznatky kolektiv autorů doplňuje mnoha praktickými cvičeními.

4.1.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Kapitola v učebnici je uvedena informací o možnostech větných modifikací, které se odlišují od pravidelné mluvnické stavby. Jedná se o výpovědi, jejichž stavba je buď textovou, nebo podmíněnou obměnou pravidelné stavby. Uvádí, že se obvykle jedná o obměny stylově příznakové. Ty mohou vzniknout mimoděk, nebo je autor použije záměrně vzhledem ke svému komunikačnímu záměru. Publikace dodává, že se tyto výpovědní modifikace vyskytují především v mluvených projevech, některé typy pak i v projevech psaných (elipsa, vsuvka, rozčleňování).

Učebnice popisuje **elipsu**, resp. eliptickou výpověď jako výpověď, která je srozumitelná, ovšem postrádá některý větný člen, popř. jeho část. Dělí ji na elipsu situační, kontextovou a ustálenou, přičemž k situační uvádí, že je obvykle spojena s konkrétní komunikační situací: *Dobrý den. Dvakrát cappuccino.* Textová elipsa se vyskytuje při vypuštění větného členu, který je zřejmý z kontextu věty předchozí, méně často i z věty následující. Volba větné konstrukce a obsahové souvislosti takovou modifikaci mluvčímu umožňují. Autor výpovědi v takové situaci vypustil člen základní, nadřazený i podřazený. Ustálená elipsa je pak typická pro přísloví: *My o vlku a vlk za dveřmi.* Nejrozsáhlejší elipsa nastává v odpovědi na zjišťovací otázku, adresát volí odpověď: *Ano. Ne.* Odpověď na doplňující otázku nese obvykle jen jádro výpovědi: *Kdy jste přivezli babičce léky? – Až večer.* Autoři dále popisují, které členy mohou být vypuštěny, a uvádí k nim charakteristické příklady.⁴⁸

Učebnice uvádí, že **oslovení** nevstupuje do skladebního vztahu ve větě. „*V mluveném projevu je odděleno polokadencí nebo antikadencí, v psaném čárkou. Může stát na začátku, uvnitř nebo na konci výpovědi.*“⁴⁹ Mluvčí adresáta oslovuje pátým, anebo nespisovně prvním pádem, přičemž oslovení může být oficiální či neoficiální, citově zabarvené, holé, rozvité i několikanásobné. (*Nemohl byste mě zítra zastoupit u soudu, pane kolego?; Hanko, Petro, Romano, honem, odjíždíme!*)⁵⁰

Vsuvka se stejně jako oslovení nezačleňuje do skladebního vztahu. Autoři dále uvádí, že začátek a konec vsuvky v mluveném projevu bývá vyznačen pauzami, silou, tempem a barvou hlasu. V psaném projevu je pak pro vsuvky typické oddělení kulatými závorkami nebo pomlčkami, čárky nebývají vhodné. Jednoslovné ustálené vsuvky *myslím, prosím* a podobně

⁴⁸ MARTINEC et al. *Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy*. Plzeň, 2009, s. 171-172.

⁴⁹ Tamtéž, s. 173.

⁵⁰ Tamtéž.

fungují spíše jako částice, čárkami se neoddělují. Vsuvka má charakter především doplňující, vysvětlující, komentující nebo hodnotící poznámky, popřípadě slouží k připomenutí nějaké informace, vědomosti apod. Vsuvka také může sloužit k odkázání na jiný text nebo část textu. Autoři dodávají, že vsuvka přispívá k hierarchizaci textu, proto je významným textovým faktorem. Mluvčí jejím použitím dává najevo, že v kontextu výpovědi má jen průvodní, popř. doplňující charakter. Výklad je doplněn velkým množstvím příkladů: *Fahrenheitova stupnice je teplotní stupnice, na níž je bod tání ledu (0 °C) v úrovni 32° a bod varu (100 °C) v úrovni 212 °C. Otvory v těchto křídlech procházejí zrakové i další kraniální (hlavové) nervy.*⁵¹

Samostatný větný člen je většinou předsunut a oddělen pauzou a antikadencí nebo polokadencí v mluveném projevu, čárkou nebo pomlčkou v psaném projevu. Není zapojen do skladebního vztahu, ve větné struktuře na jeho místě stojí ukazovací zájmeno (nebo zájmenné příslovce), které k samostatnému větnému členu odkazuje. Samostatný větný člen může být holý (*V Toskánsku, tam je hrozně krásně!*), rozvitý (*Ta poslední chřipka, ta ti ale dala pořádně zabrat!*) nebo několikanásobný (*Vysoká kriminalita a korupce, to jsou dvě věci, které lidem podle mě nejvíc vadí.*). Téma je doplněno informací o tzv. vytykáacím opisu, který má podobnou funkci: *Byl to Jankulovski, kdo vstřelil pět minut před koncem vítězný gól.*

Mezi další nepravidelnosti a zvláštnosti autoři řadí **apoziopezi**: mluvčí výpověď (vlivem nějakého vnějšího nebo vnitřního podnětu) náhle přeruší a už ji nedokončí. Jde tedy o neukončenou výpověď. V psaném projevu je vyznačena třemi tečkami, v mluveném projevu chybí projev ukončenosti (mluvčí nepracuje s koncovou intonací). Je uvedeno pět situací, kdy apoziopeze může nastat: vnější zásah (vyrušení třetí osobou), adresát „skočí“ mluvčímu do řeči, snaha neříct něco, čeho by později mohl mluvčí litovat, mluvčí „ztratí nit“ nebo mluvčí nechává prostor pro adresáta, aby si chybějící část domyslel: *Byla to jedinečná výzva, chtěl jsem tenkrát něčeho dosáhnout, ty ses ovšem...*

Závěrem je uvedeno **rozčleňování** (parcelace). Dochází k němu tehdy, když jsou některé větné členy záměrně vyčleněny a osamostatněny. Mohou být ale také k větné struktuře přiřčleněny, doplňují anebo zpřesňují tak uvedené informace. Učebnice uvádí, že k vyčleňování dochází především v psaných projevech (zejména uměleckých a publicistických), k přiřčleňování v nepřipravených mluvených projevech. *V Krkonoších se mi vždycky líbilo. Odjakživa. A moc. Hrozně moc.*⁵²

⁵¹ Tamtéž, s. 173-174.

⁵² Tamtéž, s. 171-176.

4.1.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné

Učebnice z Frausova nakladatelství k nedostatkům uvádí, že k narušení stavby výpovědi dochází vlivem nedostatečné připravenosti mluveného (popř. napsaného) projevu. V takové chvíli dochází k anakolutu, zeugmatu, kontaminaci nebo atrakci. Mluvčí je ovlivněn aktuální situací – je nervózní, zaplétá se, má nejasnou představu o pokračování svého projevu apod. V psaném projevu si autor často svou chybovost neuvědomuje, neboť je v problematice neznalý a soustředí se spíše na korekci pravopisných chyb nebo spisovných koncovek.⁵³ Popis problematiky je doplněn množstvím praktických cvičení především na odhalení chyb a jejich opravení.

Anakolut (také vybočení z větné stavby) vzniká v situaci, kdy mluvčí svou výpověď začne podle určitého schématu, ale toto schéma neúmyslně poruší a pokračuje podle schématu jiného. Příčinou může být (1) neujasněná představa mluvčího o tom, jak bude ve svém projevu pokračovat, (2) tréma nebo (3) menší stylizační zkušenosti. Učebnice dodává, že k této chybě může dojít i při počítačové korektuře textu – autor mění stylizaci výpovědi, ale již si nekontroluje, že výsledná podoba věty není v pořádku. *Jejímu organizmu, zvyklému na denní fyzický záprah, by mohlo vadit absence pohybu a mohla by zkolabovat.*⁵⁴

Nadměrná elipsa je příčinou **zeugmatu**. Nastává tedy v situaci, ve které autor vypustí takový větný člen, který by vypuštěn být neměl. Předpokladem zeugmatu je souřadné spojení sloves, substantiv nebo adjektiv, přičemž každé slovo vyžaduje doplnění substantiva v jiném pádě. Tím, že mluvčí použije jenom jednu pádovou formu, vznikne zanedbání dvojí vazby: *Radek je zvyklý a spokojený s mamčinou kuchyní.*⁵⁵

Učebnice popisuje **kontaminaci** jako směšování vazeb u sloves (popř. od nich odvozených dějových substantiv). Mluvčí v takové situaci užije vazebné substantivum v nežádoucím pádě. Příčina spočívá v tom, že se větné členy (substantiva, adjektiva nebo verba) podobného významu mohou lišit pádem svého předmětu. Některé kontaminací způsobené vazby jsou již spisovné (např. z původního *předcházet něco a zabránit něčemu* vzniklo *předcházet něčemu*): *Je třeba předpokládat s tím, že sazby pojistného porostou.*⁵⁶

Atrakce (skladební spodoba) je skladební nedostatek, který vzniká užitím nenáležitých formálních prostředků k vyjádření skladebního vztahu ve skladební dvojici. Substantivum

⁵³ Tamtéž, s. 177.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, s. 178.

nebo adjektivum přebírá po blízkém větném členu nesprávné koncovky. Obvykle se přizpůsobuje podřízený člen svému členu nadřazenému. Je doplněno, že ke skladební spodobě jsou náchylné bohatě rozvité přívlastky: *Člověk pojednává o problému týkajícím se umístění Národní knihovny v Praze.*⁵⁷

4.2 Kostečka Jiří: Český jazyk pro 3. ročník gymnázií

Kostečkova gymnaziální učebnice pro třetí ročník téma pojímá v kapitole *Nauka o větě a souvětí – skladba (syntax)* a v podkapitole *Skladební jevy v textové výstavbě (5. část)*. Autor problematiku nazval titulkem *Nepravidelnosti větné a souvětí stavby*. Dělí je na *Stylisticky funkční nepravidelnosti větné a souvětí stavby*, do kterých zahrnuje samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, vsuvku, výpustku a apoziopcezi. Druhou skupinu tvoří *Stylisticky nevhodné nepravidelnosti větné a souvětí stavby*, do kterých zahrnuje anakolut, kontaminaci, zeugma a atrakci. Předloženou problematiku Kostečka doplňuje množstvím úkolů a cvičení. Domníváme se, že přínosem je také poznámka o zeugmatu v anglickém a německém jazyce, čímž teoretickou rovinu nepravidelností autor uzavírá.

4.2.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Kostečka uvádí, že jako hovorový prostředek je uváděn **samostatný větný člen**. Zde je charakterizován jako člen z věty vytčený anebo za větu dodatečně připojený, na nějž často odkazujeme zájmenem nebo příslovcem. Uvedený příklad nese podobu: *Moře a slunce, to je moje.*⁵⁸

Osamostatněný větný člen je výraz plně zapojený do větné struktury, ale je z ní klesavou kadencí vyčleněn. Dále je uvedeno, že stojí za větou, v písemném projevu je interpunkčně oddělen. Své bohaté využití nachází především v uměleckých útvarech a některých publicistických. Příklady: *Tohle by mě rozhodně nenapadlo. Ani v nejdivočejším snu; Nezasloužili by za vyučenou, podvodníci?*⁵⁹

Vsuvka (parenteze) dostává v této učebnici největší prostor: jedná se o nevětný nebo větný útvar, který není do věty skladebně začleněn. Doplnuje, zpřesňuje nebo komentuje obsah výpovědi. V mluveném projevu mívá klesavě-stoupavou kadenci. Vsuvka je vždy interpunkčně oddělena, výjimku tvoří vsuvky ustálené (*tuším, pravděpodobně, prosím*). Je velmi využívaná zejména v odborném a řečnickém stylu. Učebnice uvádí, že se jedná

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ KOSTEČKA, Jiří. *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií*. Praha, 2002, s. 133-134.

⁵⁹ Tamtéž, s. 134.

o účinný prostředek výstavby textu, je jím možno zmírnit kategoričnost výroku, upozornit na sporné místo, popřípadě omezit či podmínit platnost tvrzení. Příklady: *Taková věc – na to nezapomínejme – se neřeší snadno; Dovolte, abych se odvolal na naši ústavu, kde jsou, tuším v článku 3, pravomoci premiéra přesně vymezeny; Eleaté (Parmenides, Zenon z Eleje, Xenofanes, Melissos) vynikali mimořádnou matematickou bystrostí.* Povahu vsuvky může mít i vyjádření, které je do věty skladebně začleněno, mluvčí ho vyčlení pauzou: *Při dodržení tohoto postupu dojdeme – pokud ovšem nebudeme brát v úvahu zaokrouhlení – ke správnému řešení.*⁶⁰

Gymnaziální učebnice dále stručně konstatuje, že „*výpustka je nevyjádření části věty, která do dané větné konstrukce obsahově patří.*“ Může se uplatnit jen za takových okolností, při kterých adresát porozumí vynechanému vyjádření z kontextu: *Zítřejší musím do Londýna.*⁶¹

Autor závěrem popisuje apoziopsezi. **Neukončená výpověď** se objevuje zejména v emotivních projevech, při kterých mluvčí svoji výpověď nedokončí: *Já bych tě... Ale ať už jsi zticha, nebo...*⁶²

4.2.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné

Za stylisticky nevhodné nepravidelnosti větné a souvětne skladby Kostečka považuje taková vyjádření, která narušují jak konstrukci české věty, tak jsou rušivá ze stylistického hlediska. Dodává, že se jich dopouští nejen studenti, ale i profesionální uživatelé češtiny.⁶³

Výklad jevů autor pojal především na prezentaci příkladů, které doplnil shrnutím v tabulce. V té Kostečka vysvětluje i příčinu chyby mluvčího, díky níž se problematického vyjádření dopustil. V přehledu netypicky uvádí modelové věty prostřednictvím odkazu na úkoly, které autor předložil studentům k procvičení daného problému. Dále doplňuje tyto jednotlivé nepravidelnosti dalšími poznatky, které základní informace o těchto variantách rozšiřují. Jedná se zejména o vysvětlení dalších možností, za kterých mohou tyto syntakticko-stylistické chyby vzniknout.

K vyšinutí ze souvětne stavby (anakolutu) učebnice říká, že souvětí pokračuje jinak, než jak to vyžaduje jeho začátek. V takovém případě autor v průběhu textu zapomněl, jak souvětí zahájil: *Ti, kdo jsou dohnáni hladem k zoufalství a ukradnou chleba, nemůžeme je jen*

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, s. 135.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

tak odsuzovat. Další typ anakolutu se může objevit při výčtu bodů, přičemž mluvčí nerespektuje návaznost uvozovací věty: *Společnost se ve smyslu ustanovení Obchodního zákoníku zrušuje rozhodnutím soudu, jestliže: a) pozbude oprávnění k podnikatelské činnosti; b) porušuje povinnost vytvářet rezervní fond; c) rozhodnutím soudu o zrušení společnosti z důvodů nesplacení peněžitých vkladů.*⁶⁴

Kontaminace (směšování různých vazeb) je případ, kdy má jméno chybnou koncovku proto, že je nenáležitě řízeno vazbou významově blízkého slova. Mluvčí v takovém případě zamění původně zamýšlené slovo za jiné, které mu vytanulo na mysl, aniž by si uvědomil, že nemusí mít stejnou vazbu. *Německá kopaná se již několik měsíců potýká ve velké krizi.*⁶⁵

Spřežení různých vazeb, zeugma, definuje autor takto: „*Slova se souřadně spojí, ačkoli každé z nich vyžaduje jinou vazbu či druh připojení, takže mluvnicky správné je pouze poslední spojení.*“ Mluvčí se v takovém případě snaží o zhuštěnost textu i za cenu mluvnické chyby: *Mnohokrát jsme poukazovali a požadovali odstranění závažných závad na domě, ale vlastník prohlásil, že na opravu nemá peníze.* Učebnice dodává, že zeugmatem je také věta, ve které nejsou respektovány vazby dvou „souřadně spojených“ předložek, z nichž každá vyžaduje jiný pád (*před nebo během mírových rozhovorů*). Stejně tak jde o nevhodné navázání neshodných přívlastků na řídicí jméno (*chování a boje s vnějším nepřítelem*).

Přínosné je také srovnání zeugmatu v češtině a angličtině s poukázáním na možnou (doslovnou) neidentičnost obou jazykových verzí, která může být problematická zejména v případě dvojjazyčných smluv. Rozdílné vazby pak mohou být záminkou k napadení platnosti takových dokumentů (*governed by – řízen čím* oproti českému *řídít se podle čeho i řídít se čím*). Autor také uvádí podobu německého zeugmatu.⁶⁶

Kostečka uvádí, že se o **atrakci (spodobě slovních tvarů)** hovoří tehdy, když slovo přijme nenáležitý tvar vlivem sousedního slova, které je stejného nebo zvukově podobného tvaru. Mluvčí se k takové výpovědi přikloní ve chvíli, kdy je spleten shodou či podobností tvarů dvou sousedících slov. *Za deset minut policejní hlídka v autě dorazila na místo a dva městští strážníci vstoupili do domu, kupodivu otevřenému, aby zasáhli.* Učebnice dodává, že se vyskytují také ustálené typy atrakce, které jsou již považovány za spisovné (*vezmi kde vezmi*).⁶⁷

⁶⁴ Tamtéž, s. 137-138.

⁶⁵ Tamtéž, s. 137.

⁶⁶ Tamtéž, s. 137-140.

⁶⁷ Tamtéž, s. 137 a 139.

4.3 Čechová Marie a kol.: Český jazyk pro 3. ročník středních škol

Kolektiv autorů podílející se na obsahu této středoškolské učebnice je tvořen vedle Čechové také Styblíkem, Krausem a Svobodovou. Autoři publikace danou problematiku nepravidelností a zvláštností popisují v kapitole *Výpověď a věta* a v podkapitolách *Zvláštnosti ve větném členění* a *Nepravidelnosti a nedostatky ve stavbě věty*. Učební látka je vysvětlena na čtyřech stranách učebnice a je doplněna praktickým cvičením na odstranění nedostatků ve stavbě vět. Oslovení, citoslovce, samostatný větný člen, osamostatněný člen, vsuvky a věta neúplná (vsuvka) tvoří náplň první podkapitoly (*Zvláštnosti ve větném členění*). Českými výrazy autorka ve své učebnici prezentuje nepravidelnosti a zvláštnosti, které jsou ve spisovném projevu hodnoceny jako chyby. Uvádí mezi nimi vybočení z větné konstrukce, spřežení vazeb, směšování vazeb, skladebnou spodobu a nedokončení věty. V učebnici jsou jevy stručně objasněny a doplněny vhodnými příklady.

4.3.1 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky správné

Oslovení je první zvláštností, která je v učebnici uvedena. Mluvčí tímto jevem (slovem nebo spojením slov) kontaktuje adresáta. Oslovení má obvykle tvar 5. pádu, v některých případech plní tvar 1. pádu stejnou funkci. V písmu je odděleno čárkami, v mluveném projevu může být proneseno zvýšeným hlasem. Příručka v syntaktické rovině říká, že oslovení není větným členem, ale s větou obsahově souvisí: *Vítáme tě, Adame, v naší chatě*. Dodává, že pokud oslovení stojí zcela samostatně, jedná se o větný ekvivalent: *Přátelé! Přijďte k nám příští pátek na chalupu*.⁶⁸

K citoslovcí učebnice říká, že se zpravidla odděluje čárkou a obvykle nebývá větným členem: *Haló, je tam někdo?* Citoslovce se neodděluje se čárkou v takovém případě, jestliže po něm následuje ještě důraznější rytmický celek: *Ach bože, co mám dělat!* Stejně jako oslovení tvoří citoslovce větný ekvivalent, pokud stojí samostatně: *Hurá! Jsme první!* Jestliže citoslovce plní funkci slovesného přísudku, stává se větným členem a neodděluje se čárkou: *Najednou pes hop do postele*.⁶⁹

Samostatný větný člen je představen informací o pozici ve větě – stojí buď před ní, nebo za ní. Uvnitř věty na jeho místě stojí zájmeno nebo příslovce, které k samostatnému větnému členu odkazuje. Mluvčí takový člen zdůrazní přestávkou, v písmu je SVČ oddělen čárkou. *U nás doma, tam to bylo nejhezčí*.⁷⁰

⁶⁸ ČECHOVÁ, Marie et al. *Český jazyk pro 3. ročník středních škol*. Praha, 2013, s. 96.

⁶⁹ Tamtéž, s. 97.

⁷⁰ Tamtéž.

V učebnici je popsáno, že **osamostatněný člen** bývá oddělen od věty, ke které náleží. Stojí za větou, která je zakončena tečkou. V mluveném projevu lze ukončení věty vyzorovat na základě její intonace: *Měl jsem štěstí na šéfy. Tedy na formátové šéfy.* Často se objevuje v moderní umělecké literatuře (popř. ve vypravování). U osamostatněných členů je doplněna informace o možnosti osamostatnění vedlejších vět: *At' mluví o čemkoli, dosáhne toho, že lidem je spolu dobře. Že se začnou nejenom snášet, ale dokonce i mít rádi. Aniž by jim naléval trychtýřem do hlavy „milujte se vespolek“.*⁷¹

Na množství příkladů je demonstrována také **vsuvka**. Jedná se o věty nebo slovní výrazy, které s jinou větou obsahově souvisí, ale nejsou do ní mluvnicky začleněny. V mluveném projevu jsou odděleny pauzami, v písemném projevu čárkami, pomlčkami, popř. závorkami: *Strýčkův Alik (byl to malý jezevčík) se hned s každým skamarádil.* Problematika vsuvky je uzavřena poznatkem o ustálené variantě této odchylky: jedná se především o jednoslovné vsuvky, které se většinou zvukově ani interpunkčně neoddělují: *Nebude to myslím nutné.*⁷²

Elipsa je zde uvedena také jako **věta neúplná** (eliptická). Je to taková věta, ve které je vynechán větný člen, který si příjemce může ze souvislosti nebo ze situace jednoduše doplnit. Nejčastěji je elidován přísudek nebo jeho část: *Stáří se má ctít, mládí bránit.* Věty neúplné se také často objevují v mluvené řeči, především v odpovědích na doplňovací otázky: *Kdy pojedete na chalupu? – V pátek.* Nevyjádření podmětu ve větě za větu neúplnou nepokládáme, v češtině je to zcela běžný jev.⁷³

4.3.2 Zvláštnosti a nepravidelnosti gramaticky chybné

Učebnice Čechové a kolektivu popisuje téma v podkapitole *Nepravidelnosti a nedostatky ve stavbě věty*. Problematiku zvláštností a nepravidelností syntakticky chybných hodnotí ve spisovných projevech jako chyby či neobratnosti. Tyto nepravidelnosti se častěji objevují v mluvených projevech, výjimkou ale nejsou i projevy psané.

Vybočení z větné konstrukce, anakolut, Čechová hodnotí jako nedostatek, který vzniká tak, že mluvčí uprostřed výpovědi změní započaté schéma věty: *Náš Karel, když se učil, všechno mu vadilo.*

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 97-98.

⁷³ Tamtéž, s. 98.

Ke **spřežení vazeb** (zeugma) dochází tak, že závislý člen na řídicích členech, které vyžadují různou vazbu, má jen jednu z těchto vazeb: *Informace se podávají před i po přednášce.*

Zkřížením různé konstrukce stejného, podobného nebo protikladného významu vzniká **směšování vazeb** (kontaminace): *Proti nedostatkům v chování lidí je třeba čelit výchovou.* Kontaminace je doplněna poznámkou o již spisovných vazbách, které vznikly z nepůvodní vazby. Příklad: původní vazba *předcházet chyby* vlivem vazby *zabraňovat chybám* dala vzniknout vazbě *předcházet chybám.*

„**Skladebná spodoba** (atrakce) vzniká nenáležitým přizpůsobením tvarů sousedních členů věty. Např. *Není dobré člověku být samotnému.*“⁷⁴

Nepravidelnosti a nedostatky ve stavbě věty uzavírá Čechová poznatkem o **nedokončení věty** (apoziopeze). V takovém případě je mluvčí vnějšími okolnostmi přerušena, anebo neví, jak větu dokončit. V textu se vyznačuje třemi tečkami nebo pomlčkou. V případě, že větu mluvčí záměrně dokončit nechce, o nedostatek se nejedná. *Copak nevidíš, co já tady všechno – ?*⁷⁵

4.4 Martinková Věra: Učebnice pro 4. ročník středních škol

Martinková ve své středoškolské učebnici hovoří o odchylkách v rámci kapitoly *Skladba/Syntax* a podkapitoly *Věta jednoduchá*. Autorka téma nazvala titulkem *Zvláštnosti větného členění*, které dále rozděluje do čtyř skupin. Varianty větného členění dělí na a) *Mluvnicky nezačleněné výrazy* (oslovení, citoslovce, samostatný větný člen a vsuvka), b) *Mluvnicky začleněné výrazy* (osamostatněný větný člen), c) *Odchylky od pravidelné větné stavby* (elipsa, anakolut, zeugma, kontaminace, atrakce a apoziopeze) a d) *Řeč přímou, nevlastní přímou a nepřímou (polopřímou)*. Autorka dané jevy popisuje na dvou stranách učebnice.

Protože popis jednotlivých jevů je stručný, uvádíme výklad problematiky až v následující komparaci, resp. ve shrnující tabulce srovnávající pojetí této problematiky středoškolskými učebnicemi. Bez poukázání však nemůže zůstat rozdílné chápání atrakce, kterou Martinková nepovažuje (na rozdíl od odborných publikací) za chybu, svůj postoj vysvětluje omezením výskytu atrakce jen na ustálené případy jako: *je širší než delší; vezmi, kde vezmi.*

⁷⁴ Tamtéž, s. 99.

⁷⁵ Tamtéž.

Ojedinělé je také zařazení řeči přímé, nevlastní přímé a polopřímé mezi zvláštnosti větného členění. Žádná jiná učebnice ani odborná příručka o variantách řeči jako o syntaktických zvláštnostech nebo nepravidelnostech nehovoří.

5 Komparace pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností ve středoškolských učebnicích

Postup při porovnávání středoškolských učebnic je totožný jako u odborných publikací. Středoškolské publikace pokrývají méně teoretických poznatků o syntaktických nepravidelnostech a zvláštnostech, ovšem i mezi samotnými učebnicemi jsou rozdíly v obsahu. Jako výchozí učebnice pro komparaci je zvolena *Učebnice pro 4. ročník středních škol* Martince a kolektivu.

*Učebnice pro 4. ročník středních škol*⁷⁶ Martince a kolektivu věnuje syntaktickým nepravidelnostem a zvláštnostem mezi středoškolskými učebnicemi nejvíce prostoru – podává studentům nejobsáhlejší informace o jednotlivých jevech. Důležité pasáže v textu jsou v učebnici barevně zvýrazněny. Autoři takřka ve všech případech komentují zvukovou a grafickou podobu daných odchylek. Množství příkladů doplňují různými typy cvičení.

Martinková ve své *Učebnici pro 4. ročník středních škol* přináší svým dělením odlišné chápání zvláštností větného členění. Autorka přistupuje k dané problematice zčásti zcela originálně, protože jako jediná zařazuje mezi tyto jevy také přímou, nepřímou, resp. polopřímou řeč. Jiní autoři s variantami řeči jako se syntaktickými nepravidelnostmi a zvláštnostmi nepracují.

Kostečka dle našeho názoru problematiku v gymnaziální učebnici *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií* vysvětluje poměrně stručně. Vzhledem k náročnosti učiva pro gymnaziální studenty by se dalo předpokládat větší množství informací. Poznátky k jednotlivým jevům mají často podobu jedné nebo dvou vět, které jsou doplněny příklady. Větší pozornost autor věnoval především vsuvce. Stylisticky nevhodné nepravidelnosti Kostečka pojal při výkladu zcela specificky, jednotlivé chyby ilustroval na příkladech a shrnul je v tabulce. Rozšiřující informace o těchto jevech podal pod názvem *Další poznatky o jednotlivých typech nepravidelností*. Ovšem tyto připomínky, které autor zahrnul až mezi „další poznatky“, obsahují více informací, než autorem zamýšlený „hlavní výklad“, což působí koncepčně téměř nelogicky. Přínosem je ovšem vyčlenění vlastní pasáže pro ilustraci zeugmatu v angličtině a němčině.

⁷⁶ Studenty může oslovit také netypicky velmi barevné obrázkové zpracování učebnice se zajímavou grafickou podobou, které nebývá mezi učebnicemi pro střední stupeň vzdělávání obvyklé. (Na druhou stranu však mohou ilustrace působit na studenta střední školy také příliš dětinsky.)

Čechová, která zpracovala příručku akademického charakteru, danou problematiku popsala i v učebnici *Český jazyk pro 3. ročník středních škol*. V obou publikacích se autorka shoduje na uvedených jevech. Drobný rozdíl je však zřejmý na úrovni pojmosloví. Zatímco v *Češtině – řeč a jazyk* je uvedeno označení *oslovení*, odborná příručka používá název *vokativ*. Ve středoškolské učebnici je také *osamostatněný člen*, zatímco v odborné publikaci od Čechové je *osamostatněný větný člen*. Učebnice pro střední školy u elipsy neuvádí jako v odborné příručce ekvivalent *výpustku*, ale *větu neúplnou*. Totožné je i zařazení apoziopese mezi chyby ve stavbě výpovědi. Vysvětlení odchylek gramaticky chybných jsou v učebnici velmi stručná.

Elipse se ve svém výkladu věnují všechny učebnice, publikace z nakladatelství Fraus **výpustku** jako ekvivalent vůbec neuvádí, naopak přednostně s tímto pojmem pracuje gymnaziální příručka. Čechová pojem výpustka také neuvádí, preferuje označení **věta neúplná**. Kromě Martinkové všechny publikace popisují, že elidován může být jen takový člen, který lze vyrozumět z kontextu. Martincova učebnice jako jediná elipsu dále dělí na situační, kontextovou a ustálenou. Všichni autoři se shodují na elipse jako na odchylce, která není považována za chybu.

Oslovením se vůbec nezabývá Kostečka; ostatní publikace k tomuto jevu shodně uvádí, že se v písemném projevu odděluje čárkou. Martinková řadí oslovení mezi mluvnický nezařazené výrazy, což potvrzují i další autoři. Publikace od Martince a Čechové uvádí, že v takovém případě je v mluveném projevu upravena intonace a dodávají, že často dochází k nespisovnému oslovení prvním pádem. Učebnice uvádí příklady jak s oslovením na začátku věty, tak na konci, popř. uprostřed věty. Uvedení autoři oslovení shodně popisují jako odchylku, která nenarušuje jazykovou stránku výpovědi.

Všechny středoškolské učebnice uvádí, že se **vsuvka** skladebně nezapojuje do textu. Autoři se shodují na tom, že doplňuje původní výpověď různou podobou poznámky nebo komentáře. Shodně uvádí, že se v písemném projevu oddělují interpunkcí a v mluveném projevu pauzou (ovšem tento poznatek neuvádí Martinková). Ekvivalentní pojem **parenteze** zmiňuje pouze gymnaziální učebnice. Ve všech uvedených učebnicích lze dohledat informaci o ustálených vsuvkách, které se interpunkčně neoddělují. Žádný z autorů vsuvku nepovažuje za syntaktickou chybu.

Samostatný větný člen pod tímto pojmem uvádí všechny publikace, které (kromě Martinkové) říkají, že ve větné struktuře je na něj odkázáno výrazem zájmeného charakteru.

Oddělení takového členu čárkami kromě Kostečky definují všichni autoři, zvukově ho vymezuje Martinec a Čechová. Tento jev je výpovědní modifikací, kterou všichni autoři považují za přijatelnou odchylku ve výstavbě výpovědi.

Mezi další textovou obměnu výpovědi Martinec řadí **apoziopezi**. Spolu s Kostečkou a Martinkovou o ní hovoří také jako o **neukončené výpovědi**. Čechová upřednostňuje **nedokončení věty**. Učebnice se shodují ve výkladu – hovoří o nedokončení věty. Označení tohoto jevu třemi tečkami uvádí Martinec a Čechová, v příkladech všech ostatních učebnic se ovšem příklady s třemi tečkami vždy vyskytují. Oproti ostatním učebnicím je v nejmenší míře vysvětlena v publikaci pro gymnázia. Kromě této učebnice všechny publikace uvádí, že k takové situaci může dojít buď ze strany mluvčího, nebo vlivem vnějších příčin. Chápání apoziopeze jako přijatelné textové obměny je mezi autory nejednotné, Čechová ji primárně řadí mezi nepravdivosti, které hodnotí jako gramaticky chybné. Doplňuje však, že pokud mluvčí větu dokončit nechce, o chybu nejde.

Rozčleňování neboli **parcelaci** uvádí Martinec, pod názvem **osamostatněný větný člen** stejný jev uvádí Martinková i Kostečka. Jako **osamostatněný člen** je tento problém uveden v publikaci od Čechové. Vyjma učebnice od Martinkové autoři doplňují informaci o změně intonace a grafické stránky v mluveném, resp. písemném projevu. Zasazení tohoto jevu zejména do uměleckých projevů shodně zdůrazňuje Kostečka a Čechová. Jednotné u všech autorů je vnímání parcelace jako jazykově přijatelné odchylky.

Problematika **citoslovce** jako zvláštnosti ve větném členění je pojímána v učebnici Čechové a Martinkové. Obě učebnice se ve výkladu shodují na použití čárky (popř. vykřičníku) při oddělení citoslovce v textu. Tento jev v ostatních středoškolských příručkách další oporu nemá.

Učebnice pro střední školy z nakladatelství SPN a Fraus shodně zahrnují mezi odchylky s charakterem chyby anakolut, zeugma, kontaminaci a atrakci, Čechová sem řadí ještě apoziopezi. Martinková však atrakci za chybu nepovažuje. Martinec a kol. upřednostňují cizojazyčné termíny, české výrazy používá Kostečka a Čechová. Martinková uvádí oba výrazy rovnocenně.

Všechny učebnice se shodují na objasnění **anakolutu**. Hovoří o započetí větné konstrukce, ze které mluvčí vybočí a pokračuje podle jiného schématu. Nejčastěji objeveným ekvivalentem je **vyšínutí z větné stavby**, Čechová upřednostňuje **vybočení z větné konstrukce**.

U **zeugmatu** nedochází mezi středoškolskými publikacemi v jeho chápání k výrazným rozdílům. Shodují se na zanedbání vazeb dvou členů ve větě. Čechová, Kostečka a Martinková hovoří o **spřežení (dvou/různých) vazeb**. Martinec a kol. preferuje označení **zanedbání dvojí vazby**, problematiku také vykládá nejpodrobněji. Uvádí příčinu vzniku jako nadměrnou elipsu, což potvrzuje i Kostečka. Ojedinělým přínosem mezi učebnicemi je také okomentování zeugmatu v gymnaziální učebnici, která je rozšířena informacemi o přítomnosti tohoto jevu v angličtině a němčině.

Kontaminaci (popř. **směšování vazeb** nebo **křížení vazeb**) všechny učebnice vysvětlují obdobně. Vyjma příručky pro gymnaziální studenty je ve všech publikacích uveden také poznatek o již spisovných vazbách, které původně vznikly kontaminací (a za chybu již nejsou považovány). Martincovo hodnocení kontaminace je navíc doplněno mezipředmětovým přesahem, ve kterém studentům klade otázku, co tento termín znamená v jiných oborech.

Nepravidelnosti s charakterem chyby uzavírá poznatek o **atrakci**. Učebnice také zmiňují český ekvivalent **skladební spodoba**, publikace pro gymnazisty upřednostňuje pojem **spodoba slovních tvarů**. Shoda mezi učebnicemi je také ve výkladu (nevhodné přizpůsobení tvarů slov vlivem sousedních slov).

Srovnávání středoškolských učebnic je do jisté míry problematické, protože každá publikace předpokládá jinou úroveň znalostí studenta (to se odráží v hloubce a náročnosti učiva). Mezi středoškolskými učebnicemi by se dle našeho názoru měla obsahem a množstvím látky vymykat gymnaziální učebnice. Rozdíl v důkladnosti daného učiva se však mezi ní a mezi učebnicemi určenými pro středoškolské studenty výrazně neliší. Nejširší množství poznatků a jejich detailnější popis přináší učebnice Martince a kolektivu.

Výsledky srovnání učebnic pro střední školy přinesly totožné závěry jako publikace odborné. Nejednotnost v terminologii a zařazení různých syntaktických jevů do této problematiky dokládá oborovou neustálenost. Různé pojetí zvláštností a nepravidelností má dopad i na výklad těchto jevů ve školské syntaxi.

Tabulka vybraných nepravidelností a zvláštností (Příloha č. 2) představuje (stejně jako v případě odborných publikací) podstatu definic, které se ve středoškolských učebnicích uvádí. Nepravidelnosti a zvláštnosti uvedené v tabulce vycházejí z *Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy* od Martince a kolektivu. Nejsou v ní proto začleněny další možné odchylky, které uvádí ostatní autoři. Uvedené příklady vět jsou převzaty také

z této příručky. V prvním sloupci tabulky je v některých případech uvedeno u jednoho typu odchylky více názvů. V takovém případě se jedná o ekvivalentní výrazy, které se v publikacích objevují.

Závěr

Význam výpovědních modifikací, resp. syntaktických zvláštností a nepravidelností není v této době neaktuální, nepravidelnosti a zvláštnosti se objevují denně v mluvených, ale i v psaných projevech. Užití těchto (někdy chybných) vyjádření je běžné a „velmi snadné“.

Cílem práce bylo zpracovat náhled na pojetí problematiky vybranými publikacemi a podat ucelený přehled zkoumaných syntaktických jevů a jejich prezentace. Praktické porovnání odborných publikací a středoškolských učebnic ukázalo, že v této oblasti není syntax zcela jednotná.

Prezentované příručky zahrnují různé syntaktické jevy, které mezi nepravidelnosti a zvláštnosti řadí. Publikace se obvykle shodují na nejčastějších odchylkách od větné stavby, ke kterým podávají výklad. Žádná z nich však není ve svém obsahu s jinou srovnávanou publikací totožná. Pojetí této problematiky se liší v tom, jaké syntaktické jevy odborníci jako nepravidelnosti a zvláštnosti chápou a jaké do svých výkladů zařadí.

Práce předkládá celkem sedm publikací nejaktuálnějšího vydání, tři z nich jsou odborného charakteru a čtyři další jsou určeny středoškolským studentům. Výklady syntaktických nepravidelností a zvláštností z jednotlivých publikací jsou v práci prezentovány a následně porovnány. Zjištěné skutečnosti jsou především výsledkem dosud nejednotného pojetí předložené problematiky.

Hlubší studium nám umožnilo poznat, že teoretické zázemí těchto jevů dosud není jednotně zpracováno a neexistuje tedy jediné „správné“ řešení v jejich výkladu a aplikaci. V této oblasti nepravidelností a zvláštností tedy neexistují žádná závazná pravidla, která stanovují, co nepravidelností a zvláštností je a co nikoli. Neustálenost nejen v zasazení daných výpovědních modifikací do koncepce výpovědních nepravidelností a zvláštností, ale i nejednotnost v používání daných pojmů, problematiku činí ještě více nepřehlednou a neuchopitelnou. Právě absence pevné terminologie nám bránila i v pojmenování daných podkapitol, neboť pokud bychom převzali pojmosloví jedné publikace, mohlo by být zavádějící v případě publikací dalších. Uvedené označení podkapitol tak mělo zaručit nezávislost na termínech jednotlivých autorů.

Věříme, že i přes terminologickou i systematickou nejednotnost dané látky se čtenáři této bakalářské práce v této syntaktické problematice zorientují.

Seznam použité literatury

Odborné publikace

BACHMANNOVÁ, Jarmila et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.

ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN, 2011. 442 s. ISBN 978-80-7235-413-9.

GREPL, Miroslav et al. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

HUBÁČEK, Jaroslav et al. *Čeština pro učitele*. 4., upr. vyd. Odry: Vade mecum Bohemiae, 2010. 375 s. ISBN 978-80-86041-37-7.

KARLÍK, Petr et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 2., upr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

ŠTÍCHA, František a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. 1. vyd. Praha: Academia, 2013. 974 s. ISBN 978-80-200-2205-9.

Středoškolské učebnice

ČECHOVÁ, Marie et al. *Český jazyk pro 3. ročník středních škol*. 2., upr. vyd. Praha: SPN, 2013. 207 s. ISBN 978-80-7235-523-5.

KOSTEČKA, Jiří. *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií*. 1. vyd. Praha: 2002. 285 s. ISBN 80-7235-191-5.

MARTINEC, Ivo et al. *Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009, 264 s. ISBN 978-80-7238-779-3.

MARTINKOVÁ, Věra. *Český jazyk 4*. 3., dopl. vyd. Praha: Tripolia, 2007. 256 s. ISBN 978-80-86448-38-1.

Internetové zdroje

ŠTÍCHA, František. Nad novou příruční mluvnici češtiny. *Naše řeč* [online]. Naše řeč, 1996, ročník 79, číslo 5. [cit. 2013-12-26].

Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7342>

HRBÁČEK, Josef. Syntaktická funkce tzv. samostatného větného členu ve spisovné češtině. *Naše řeč* [online]. Naše řeč, 1968, ročník 51, číslo 3. [cit. 2013-12-26].

Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5381>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – *Tabulka 1a* Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými odbornými publikacemi

Tabulka 1b Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými odbornými publikacemi (pokračování)

Příloha č. 2 – *Tabulka 2a* Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými středoškolskými učebnicemi

Tabulka 2b Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými středoškolskými učebnicemi (pokračování)

Přílohy

Příloha č. 1

Tabulka 1a. Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými odbornými publikacemi

		Čechová: <i>Čeština – řeč a jazyk</i>	Kolektiv autorů: <i>Příruční mluvnice češtiny</i>	Hubáček: Čeština pro učitele
	Příklad	Výklad		
Samostatný větný člen (Předsouvání; Volně vytčený větný člen)	<i>To je prý geniální člověk, ten Horváth.</i>	Výraz, který stojí mimo vlastní větu, stojí tedy před ní anebo za ní	Stavění výrazů před výpověď s cílem je vytknout	Osamostatněná část výpovědi, která je ve větě zastoupena zájmeným výrazem
Osamostatněný větný člen (Parcelace)	<i>Musíš k doktorovi. Do Jičína.</i>	Zvukové a grafické rozčlenění věty	Rozčlenění výpovědní složky na dílčí fragmenty	–
Vsuvka (Parenteze; Obohacování větných struktur)	<i>Tímto rozvržením se redaktorům svazku (F. Daneš, M. Grepl a Z. Hlavsa) podařilo dobře pokrýt celou syntaktickou problematiku.</i>	Části textu, které byly autorem vsunuty do textu jako vedlejší informace a nepatří do jeho základní roviny	Obohacování vět jistými prvky, potřeba signalizovat to, jak mluvčí danou výpověď míní	Přerušení toku řeči jiným sdělením, které vybočuje z hlavní linie promluvy (odbočky, poznámky, které významově k promluvě nepatří)
Elipsa (Výpustka)	<i>Jedni čekají za vsí, druzí u lesa.</i>	Nevyjádření částí věty, které lze vyrozumět z kontextu nebo ze situace; cílem je snaha neopakovat se	Vynechávání toho, co je v komunikační situaci dáno a co si z ní může příjemce vydedukovat	Vynechání výrazu, který do běžné větné struktury patří; takový výraz není uveden, neboť je zřejmý z kontextu, popř. ze zkušeností mluvčího a adresáta
Vokativ (Oslovení)	<i>Karle, ozvi se!</i>	Samostatná výpověď nebo součást jiné výpovědi, ve které svou výpovědní funkci ztrácí; kontaktní prostředek	–	–

Tabulka 1b. Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými odbornými publikacemi (pokračování)

		Čechová: <i>Čeština – řeč a jazyk</i>	Kolektiv autorů: <i>Příruční mluvnice češtiny</i>	Hubáček: Čeština pro učitele
	Příklad	Výklad		
Citoslovce	<i>Hej, pojd' sem!</i>	Tvoří citoslovecné výpovědi anebo jsou spojena s výpověďmi jinými; také kontaktní prostředek	–	–
Anakolut	<i>Víme, že člověk často, když dělá jistou práci poprvé, nejde mu dobře.</i>	Vyšnutí z větné konstrukce (konstrukční vada, jazyková neumělost nebo nepozornost mluvčího)	Krajní porušení koherence výpovědi mimo spisovnou normu	Vybočení z náležité konstrukce výpovědi, nedostatek je vytvořen neschopností mluvčího propojit složky delšího nebo málo přehledného úseku textu
Zeugma	<i>Poctivý člověk opovrhuje a nenávidí podvodníky.</i>	Spřežení dvou různých vazeb v jednu	Mechanické spojení jednoho pádu se dvěma různovazebnými slovesy	Zanedbání odlišné vazby dvou různovazebných sloves, resp. jiných dějových slov
Atrakce	<i>Vstal před sluncem východem.</i>	Nenáležitě přizpůsobování tvarů sousedních slov	–	Mechanické přizpůsobení členu dominovaného jeho členu dominujícímu v pádě podle pádu dominujícího výrazu
Kontaminace	<i>Pomýšlel o rezignaci.</i>	Směšování různých konstrukcí stejného, blízkého nebo protikladného významu	Nezáměrné smíšení vazeb dvou sloves, která mají stejný, podobný nebo protichůdný význam	Zkřížení vazeb náležejících různým slovesům nebo dějovým jménům
Apoziopeze	<i>Běž, nebo tě...</i>	Nedokončení věty	Syntaktické přerušení	–

Příloha č. 2

Tabulka 2a. Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými středoškolskými učebnicemi

		Martínek: <i>Mluvnice:</i> <i>učebnice</i> <i>českého jazyka</i> <i>pro střední školy</i>	Kostečka: <i>Český</i> <i>jazyk pro 3.</i> <i>ročník gymnázií</i>	Martinková: <i>Český jazyk pro</i> <i>4. ročník</i> <i>středních škol</i>	Čechová: <i>Český</i> <i>jazyk pro 3.</i> <i>ročník středních</i> <i>škol</i>
	Příklad	Výklad			
Elipsa (Výpustka; Věta neúplná)	<i>Dvakrát</i> <i>cappuccino.</i>	Srozumitelná výpověď, ovšem postrádá některý větný člen, popř. jeho část	Nevyjádření části věty, která do dané větné konstrukce obsahově patří	Nevyjadřování slov, která náleží do větného schématu	Vynechán větný člen, který si příjemce může ze souvislosti nebo ze situace jednoduše doplnit
Oslovení	<i>Nemohl byste</i> <i>mě zítra</i> <i>zastoupit u</i> <i>soudu, pane</i> <i>kolego?</i>	Odděleno intonačně, v psaném projevu čárkou	–	V písmu se odděluje čárkou	Mluvčí tímto jevem (slovem nebo spojením slov) kontaktuje adresáta
Vsuvka	<i>Otvory</i> <i>v těchto</i> <i>křídlech</i> <i>procházejí</i> <i>zrakové i</i> <i>další</i> <i>kraniální</i> <i>(hlavové)</i> <i>nervy.</i>	Vyjádření poznámky, připomenutí informace, odkázání k jinému textu; nezačleňuje se do skladebných vztahů	Doplňuje, zpřesňuje nebo komentuje obsah výpovědi; není do věty skladebně začleněn	Věta nebo slovní výraz, souvisí s obsahem věty významově, ale ne mluvnicky; nezávisí na žádném větném členu	Věty nebo slovní výrazy, které s jinou větou obsahově souvisí, ale nejsou do ní mluvnicky začleněny
Samostatný větný člen	<i>Ta poslední</i> <i>chřipka, ta ti</i> <i>ale dala</i> <i>pořádně</i> <i>zabrat!</i>	Člen v projevu předsunutý, ve větné struktuře na něj odkazuje zájmeno nebo příslovce	Člen z věty vytčený anebo za větu dodatečně připojený, odkazujeme zájmenem nebo příslovcem	Člen předem vytčený, nebo dodatečně připojený	Stojí buď před větou, nebo za ní; uvnitř věty na jeho místě stojí zájmeno nebo příslovce, které k němu odkazuje
Apoziopeze	<i>Byla to</i> <i>jedinečná</i> <i>výzva, chtěl</i> <i>jsem tenkrát</i> <i>něčeho</i> <i>dosáhnout, ty</i> <i>ses ovšem...</i>	Mluvčí výpověď náhle přeruší a už ji nedokončí	Mluvčí svoji výpověď nedokončí, v emotivních projevech	Neukončené výpovědi motivované (mluvčí je neukončí úmyslně) i nemotivované	Mluvčí je vnějšími okolnostmi přerušen, anebo neví, jak větu dokončit

Tabulka 2b. Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými středoškolskými učebnicemi (pokračování)

		Martínek: <i>Mluvnice: učebnice českého jazyka pro střední školy</i>	Kostečka: Český jazyk pro 3. ročník gymnázií	Martinková: Český jazyk pro 4. ročník středních škol	Čechová: Český jazyk pro 3. ročník středních škol
	Příklad	Výklad			
Rozčlenování (Parcelace; Osam. [větný] čl.)	<i>V Krkonoších se mi vždycky líbilo. Odjakživa. A moc. Hrozně moc.</i>	Některé větné členy záměrně vyčleněny a osamostatněny, popř. přičleněny	Výraz plně zapojený do větné struktury, ale je z ní intonačně nebo interpunkčně vyčleněn	Nemá všechny prvky věty, stojí mimo ni	Oddělen od věty, ke které náleží
Anakolut (Vybočení z větné konstrukce)	<i>Jejímu organizmu, zvyklému na denní fyzický zápřah, by mohlo vadit absence pohybu a mohla by zkolabovat.</i>	Mluví výpověď začne podle určitého schématu, které neúmyslně poruší a pokračuje podle jiného	Souvětí pokračuje jinak, než ho vyžaduje jeho začátek	Vyšnutí ze započaté větné konstrukce a přechod k jiné konstrukci	Mluví uprostřed výpovědi změni započaté schéma věty
Zeugma (Sprěžení vazeb)	<i>Radek je zvyklý a spokojený s mamčinou kuchyní.</i>	Autor vypustí takový větný člen, který by vypuštěn být neměl	Slova se souřadně spojí, ačkoli každé vyžaduje jinou vazbu či druh připojení, takže mluvnický správné je pouze poslední spojení	Společnou vazbou se spojují členy, přičemž každý z nich vyžaduje vazbu jinou	Závislý člen na řídicích členech, které vyžadují různou vazbu, má jen jednu z těchto vazeb
Kontaminace (Směšování vazeb)	<i>Je třeba předpokládat s tím, že sazby pojistného porostou.</i>	Směšování vazeb u sloves; mluvčí užije vazebné substantivum v nežádoucím pádě	Chybná koncovka z důvodu nenáležitého řízení vazbou významově blízkého slova	Správná vazba je zaměněna za jinou, často převzatou od slova podobného významu	Zkřížení různé konstrukce stejného, podobného nebo protikladného významu
Atrakce (Skladebná spodoba)	<i>Člověk povídá o problému týkajícímu se umístění Národní knihovny v Praze.</i>	Vlivem blízkého větného členu přebírá slovo nesprávné koncovky	Slovo přijme nenáležitý tvar vlivem sousedního slova stejného nebo zvukově podobného tvaru	Omezená jen na několik ustálených případů	Nenáležité přizpůsobení tvarů sousedních členů věty

Anotace

Jméno a příjmení:	Lenka Horníková
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Marie Zouharová, Ph.D.
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Pojetí syntaktických zvláštností a nepravidelností v odborných publikacích a učebnicích
Název v angličtině:	Syntactic irregularities and peculiarities in scientific publications and textbooks
Anotace práce:	Práce je zaměřena na srovnání nepravidelností a zvláštností ve větné výstavbě v odborných příručkách a středoškolských učebnicích. Nabízí pohled na zpracování problému v jednotlivých publikacích a komentuje jejich přístup k dané problematice.
Klíčová slova:	Nepravidelnosti ve větné stavbě, zvláštnosti ve větné stavbě, odchylky od správné výstavby věty, výpovědní modifikace, obměny ve stavbě výpovědi
Anotace v angličtině:	This bachelor thesis is focused on comparison irregularities and peculiarities in sentences in scientific publications and high school textbooks. Thesis offers a view of compilation the problem in presented publications and comments approach to the issue.
Klíčová slova v angličtině:	Irregularities, peculiarities, figures of speech, different parts of a sentence
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými odbornými publikacemi Příloha č. 2 – Chápání vybraných nepravidelností a zvláštností předloženými středoškolskými učebnicemi
Rozsah práce:	42 s. + 4 s. příloh
Jazyk práce:	český